

Meer dan inschakeling alleen. Naar een brede en realistische afbakening van de sociale economie in Vlaanderen

Technisch voorrapport

Laura Jacobs
Caroline Gijssels
Peter De Cuyper

2014 nr. 2

WSE Report

Steunpunt Werk en Sociale Economie

Parkstraat 45 bus 5303 - 3000 Leuven

T:+32 (0)16 32 32 39

steunpuntwse@kuleuven.be

www.steunpuntwse.be

Meer dan inschakeling alleen. Naar een brede en realistische afbakening van de sociale economie in Vlaanderen

Technisch voorrapport

Laura Jacobs
Caroline Gijssels
Peter De Cuyper
HIVA – KU Leuven

Een onderzoek in opdracht van de Vlaamse minister van Financiën, Begroting, Werk, Ruimtelijke Ordening en Sport en de Vlaamse minister van Energie, Wonen, Steden en Sociale Economie, in het kader van het Vlaams Programma Strategisch Arbeidsmarktonderzoek.

Jacobs, L., Gijselinckx, C. & De Cuyper, P. (2014). *Naar een uitgebreide monitor voor de sociale economie in Vlaanderen. Technisch voorrapport.* (WSE Report 2014 nr. 2). Leuven: Steunpunt Werk en Sociale Economie.

ISBN: 9789088731112

Copyright (2014) Steunpunt Werk en Sociale Economie
Parkstraat 45 bus 5303 – B-3000 Leuven
T:32(0)16 32 32 39 - F:32(0)16 32 32 40
steunpuntwse@kuleuven.be
www.steunpuntwse.be

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this report may be reproduced in any form, by mimeograph, film or any other means, without permission in writing from the publisher.

INHOUDSTAFEL

Inhoudstafel.....	IV
INLEIDING.....	6
1. Uitbreiding van de populatie van ondernemingen die door de monitor gedekt wordt	7
2. Uitbreiding van de indicatoren voor het meten van maatschappelijke meerwaarden	8
HOOFDSTUK 1: ARGUMENTEN VOOR EEN BREDE CONCEPTUALISERING EN METING VAN DE SOCIALE ECONOMIE.....	10
1. De brede afbakening van de sociale economie in de internationale onderzoeksliteratuur	10
2. De Europese Commissie en sociale economie	14
2.1 Meer aandacht en belang voor sociale economie.....	14
2.2 Definities van de Europese Commissie.....	16
3. Vlaanderen: evoluties in het sociale economie beleid	18
3.1 Van sociale inschakelingseconomie naar een brede invulling van sociale economie	19
3.2 Hervorming van de sociale inschakelingseconomie	23
4. Definities vergeleken	25
5. Criteria voor sociale ondernemingen	29
6. Tot slot: naar een uitbreiding van de monitor van de sociale economie	32
HOOFDSTUK 2 : De populatie van sociale ondernemingen.....	34
1. Sociale inschakelingseconomie.....	36
2. Ondersteuning van de sociale economie: CollondSE	39
3. Coöperaties met een NRC-erkenning	40
4. Vennootschappen met Sociaal Oogmerk (VSO)	42
5. Social profit ondernemingen die voldoen aan de criteria voor sociaal ondernemen	45
6. Naar een uitbreiding van de populatie aan ondernemingen	49
Hoofdstuk 3: Indicatoren voor het meten van maatschappelijke meerwaarden	52
1. Opzet, conceptueel kader en aanpak	54
1.1 Opzet.....	54
1.2 Aanpak en werkwijze	56
1.2.1 Global Reporting Initiative en ISO 26000	56
1.2.2 Satellietrekeningen.....	59
1.2.3 Conclusie.....	60

2.	Overzicht indicatoren	62
2.1	Economie	64
2.1.1	Inkomstenmix	64
2.1.2	Financieel profiel	64
2.1.3	Lokale financiële verankering en kapitaalsinbreng	64
2.2	Mens	65
2.2.1	Diversiteit.....	65
2.2.2	Opleiding en vorming	65
2.2.3	Combinatie gezin-arbeid.....	66
2.3	Gemeenschap	66
2.3.1	Tewerkstelling en kenmerken doelgroepwerknemers.....	66
2.3.2	Tewerkstellingsgroei.....	66
2.3.3	Dekkingsgraad	67
2.4	Bestuur.....	67
2.4.1	Participatief karakter	67
2.4.2	Participatieve arbeidsorganisatie	68
2.5	Milieu of ecologie	68
2.5.1	Milieu-effecten van de onderneming.....	68
2.6	Mix van domeinen	69
2.6.1	Economisch en gemeenschap	69
	2.6.1.1 Activiteitenprofiel	69
	2.6.1.2 Jobcreatie	70
	2.6.1.3 Producten en diensten die inspelen op maatschappelijke noden en behoeften	70
2.6.2	Bestuur en mens.....	71
	2.6.2.1 Participatie van gebruikers/cliënten/afnemers	71
2.7	Overzicht.....	71
3.	Tot slot: naar een dynamische monitor voor de sociale economie	73
	HOOFDSTUK 4: CONCLUSIE	74
	BIBLIOGRAFIE.....	77

INLEIDING

In 2009 werd, in het kader van het Steunpunt Werk en Sociale Economie, een monitor voor de sociale inschakelingseconomie in Vlaanderen opgesteld. Het ontwikkelingswerk werd beschreven in het WSE-rapport *'Technisch voorrapport voor een monitor van de sociale economie in Vlaanderen'* (Gijssels & Van den Broeck, 2008). Het opzet en de resultaten van een eerste uitdraai van deze monitor werden toegelicht in het WSE-rapport *'Een monitor voor de sociale economie in Vlaanderen: resultatenrapport'*, vergezeld van een *methodologierapport* (Deraedt & Van Opstal, 2009a en 2009b).

Waar de huidige versie van de monitor zich beperkt tot de sociale inschakelingseconomie en tot financieel-economische en tewerkstellingsindicatoren, bestaat de doelstelling om in het kader van het Steunpunt WSE 2012-2015 de bestaande monitor uit te breiden.¹

Deze uitbreiding situeert zich op twee vlakken:

- Een uitbreiding van de populatie van ondernemingen die door de monitor gedekt wordt. Hierbij dient tevens rekening gehouden te worden met de nieuwe regelgeving ten aanzien van de sociale inschakelingseconomie zoals vooropgesteld in het maatwerkdecreet, het decreet op de lokale diensteneconomie en het ondersteuningsdecreet.
- Een uitbreiding van de indicatoren die over de ondernemingen verzameld worden.

Daarnaast willen we de monitor voor de sociale economie dynamiseren. Daar waar de huidige monitor een momentopname is, willen we met de uitbreiding van de monitor niet enkel kenmerken van ondernemingen en werknemers in kaart brengen, maar stromen of bewegingen van deze werknemers in, uit en tussen deze ondernemingen.

We zijn dan ook nagegaan welke opties er zijn voor een uitbreiding van de populatie aan ondernemingen enerzijds, en indicatoren over de ondernemingen anderzijds.

---

¹ De uitbreiding van de monitor voor de sociale economie in Vlaanderen betreft het eerste werkpakket van de onderzoekslijn 'Sociale Economie' binnen het Steunpunt WSE voor de periode 2012-2015. Dit pakket bestaat uit twee delen en zal uitgevoerd worden door het HIVA en de UGent. Het eerste deel betreft een uitbreiding van de ondernemingen in de monitor, hetgeen zal uitgevoerd worden door het HIVA. Het tweede deel betreft de uitbreiding van de indicatoren, waarvoor het HIVA en UGent een samenwerking zullen opzetten. UGent zal hierbij een survey uitvoeren, met het oog op het testen van indicatoren voor maatschappelijke meerwaarden en het ontwikkelen van een instrument om dit te meten.

In wat volgt bespreken we kort de globale logica van bovenstaande uitbreidingen en de opbouw van dit rapport.

1. Uitbreiding van de populatie van ondernemingen die door de monitor gedekt wordt

De huidige versie van de monitor, zoals die door VSAWSE (Vlaams Subsidieagentschap voor Werk en Sociale Economie) gecontinueerd wordt, had tot doel de sociale inschakelingseconomie in Vlaanderen te monitoren. De ondernemingen die door de monitor gedekt worden zijn ondernemingen wier primair doel de socio-professionele inschakeling is van mensen die elders op de arbeidsmarkt moeilijk een plaats vinden, zogenaamde 'doelgroepwerknemers'. De monitor omvatte indicatoren met betrekking tot de tewerkstelling van doelgroepwerknemers, zowel als enkele financieel-economische indicatoren van dit type van sociale ondernemingen. Het uitgangspunt hierbij is dat gebruik gemaakt wordt van data in bestaande (administratieve) databanken. De monitor is hiermee een dynamisch instrument dat past binnen het kader van de Vlaamse overheid en regelgeving met betrekking tot de sociale economie.

Van bij aanvang was de conceptualisering en afbakening ook ruimer voorzien dan de sociale inschakelingseconomie alleen (Gijselinckx & Van den Broeck, 2008; Gijselinckx, 2010). Deze bredere conceptualisering en afbakening is in lijn met:

- De internationale onderzoeksliteratuur,
- Het beleid ten aanzien van sociale ondernemingen van de Europese Commissie;
- De evoluties in het sociale economie-beleid van de Vlaamse overheid,
- De evoluties in het veld van de sociale ondernemingen.

We willen dan ook nagaan, op basis van een verkenning van de definiëring van de sociale economie, of sociale ondernemingen, in de internationale onderzoeksliteratuur, het Vlaamse en Europese beleid en het werkveld van de sociale economie in Vlaanderen, welke opties er zijn voor een uitbreiding van de populatie aan ondernemingen. In hoofdstuk 1 van dit rapport beschrijven we deze verkenning dan ook, in hoofdstuk 2 geven we een concreet voorstel van uitbreiding.

2. Uitbreiding van de indicatoren voor het meten van maatschappelijke meerwaarden

De Vlaamse overheid ziet de sociale economie als een hefboom naar een andere en meer sociale economie. In de Beleidsnota Sociale Economie 2009-2014, getiteld *'Op weg naar een socialere economie in Vlaanderen'*, wordt gesteld dat ondernemen in de toekomst een andere kijk op ondernemen vereist. Het primaat van de financiële winst moet worden verlaten. Het zal erop aan komen om in te spelen op maatschappelijke behoeften en zo maatschappelijke meerwaarden waar te maken. Die maatschappelijke meerwaarden binnen en buiten de sociale economie moeten zichtbaar worden.

Naast een uitbreiding van de monitor op vlak van de afbakening van de populatie ondernemingen en een aanpassing aan de nieuwe structuur van de sociale inschakelings- en de lokale diensteneconomie, wordt daarom ook een uitbreiding van de indicatoren beoogd. In de huidige monitor zijn die enkel gericht op het meten van resultaten op het vlak van financieel-economische performantie en tewerkstelling. Doelstelling hiervan is om andere maatschappelijke meerwaarden die door sociale ondernemingen gerealiseerd worden in kaart te brengen.

Net zoals de initiële monitor is het ook hier de bedoeling maximaal te werken met de informatie die in bestaande databanken beschikbaar is. We ontwikkelen de indicatoren, onderzoeken wat er voor welke ondernemingen aan gegevens reeds voorhanden is in de nationale databanken en maken op basis hiervan een uitgebreide databank waarin verschillende indicatoren over de sociale economie ondernemingen voorhanden zijn. Niet alle indicatoren zullen echter vindbaar zijn in de administratieve databanken. Binnen het Steunpunt WSE, en de onderzoekslijn Sociale Economie, is dan ook een ander werkpakket voorzien (WP1a betreft de uitbreiding van de monitor door het HIVA, WP1b het meten van multiple meerwaarden gerealiseerd door sociale economie ondernemingen door UGent), uitgevoerd door de UGent, waarbij via een bevraging de multiple meerwaarden gerealiseerd door sociale ondernemingen in kaart gebracht zal worden. Een combinatie van indicatoren die terug te vinden zijn in de administratieve databanken, en de indicatoren verkregen door middel van een uitgebreide bevraging bij deze sociale ondernemingen, zal zo leiden tot een totaal beeld van de verschillende meerwaarden die gerealiseerd worden door ondernemingen actief in de sociale economie, en hiermee dus verder gaan dan financieel-economische performantie en tewerkstellingsindicatoren alleen. We gaan daarbij ook na in welke mate de in deze survey ontwikkelde en bevroegde indicatoren op termijn in welke administratieve databanken kunnen

opgenomen worden (in samenwerking met UGent). In hoofdstuk 3 gaan we hier dieper op in.

HOOFDSTUK 1: ARGUMENTEN VOOR EEN BREDE CONCEPTUALISERING EN METING VAN DE SOCIALE ECONOMIE

In dit hoofdstuk bouwen we de argumentatie op voor een uitgebreide conceptualisering en meting van de sociale economie. We knopen aan bij het technisch voorrapport van de initiële monitor sociale economie (Gijselinckx & Van den Broeck, 2008), gaan dieper in op de brede invulling van sociale economie in de internationale onderzoeksliteratuur, staan stil bij het Europese beleid ten aanzien van sociale ondernemingen en argumenteren dat ook het Vlaamse sociale economie-beleid zich niet beperkt tot de enge afbakening van sociale economie en meerdere meerwaarden van sociaal ondernemen onderkent. Tenslotte argumenteren we dat ook in het veld een ruimere definitie van sociaal ondernemerschap ingang vindt. Dit betekent dat een wetenschappelijke en beleidsmatige ruimere invulling wel degelijk een realiteit omschrijft. Uiteraard blijven hier afbakeningskwesaties waarop we uitgebreid ingaan.

In de uitbreidingsoefening die we hier dan ook voorstellen, wordt de bestaande monitor van de sociale inschakelingseconomie (Deraedt & Van Opstal, 2009a en b; Van Opstal & Deraedt, 2010; Jacobs & Samoy, 2012) bijgevolg een onderdeel van een ruimere monitor van de sociale economie. Van belang voor het gedeelte met betrekking tot sociale inschakeling zijn echter ook de veranderingen in de regelgeving ten aanzien van de sociale inschakelingseconomie. Deze hebben hun gevolgen voor dit onderdeel van de monitor. We bespreken daarom ook kort het nieuwe maatwerkdecreet, het decreet lokale diensteneconomie en het decreet met betrekking tot de nieuwe ondersteuningsstructuur van de (bredere) sociale economie.

1. De brede afbakening van de sociale economie in de internationale onderzoeksliteratuur

De brede afbakening van de sociale economie is wetenschappelijk onderbouwd door de internationale onderzoeksliteratuur, in het bijzonder deze van de onderzoekers van de EMES- en CIRIEC netwerken. In het technisch voorrapport (Gijselinckx & Van den Broeck, 2008) werd door de onderzoekers reeds geargumenteed voor een brede invulling en afbakening van de sociale economie. Dit rapport was gebaseerd op voorgaand werk in het kader van de voorbereiding van een federale Meetpost Meerwaardeneconomie, een samenwerking tussen HIVA – KU Leuven en het Centre d’Economie Sociale van de universiteit van Luik, in opdracht van het toenmalige Staatssecretariaat voor Duurzame

Ontwikkeling en Sociale Economie (Marée, Gijssels et al., 2007). Het was ook in lijn met de internationale onderzoeksliteratuur (zie onder meer Borzaga & Defourny, 2001; Borzaga & Spear, 2004; Chaves Avila & Monzon Campos, 2007; Defourny et al., 2001; Defourny et al., 2009, 1999; Develtere, 2006; Evers & Laville, 2004; Nyssens, 2006).

In deze onderzoekstradities tracht men een diversiteit van organisaties te omvatten die gemeenschappelijke kenmerken hebben en theoretisch gezien de zogenaamde ‘derde sector’ vormen. Die ‘derde sector’ verschilt van de private ‘for profit’ economie in de zin dat het primaire doel van het ondernemen niet gelegen is in het maximaliseren en uitkeren van financiële winst aan investeerders of leden, maar in het lenigen van de noden en verwachtingen van hun leden of van de ruimere samenleving. De derde sector verschilt van de publieke sector in die zin dat het autonome private organisaties omvat, die weliswaar op overheids subsidies beroep kunnen doen, maar die een eigen besluitvormingsstructuur hebben waarin de leden democratisch stemrecht hebben op de algemene vergadering en in die algemene vergadering ook hun eigen bestuur aanduiden (Gijssels & Van den Broeck, 2008; Gijssels, 2010).

In deze ‘derde sector’ zitten organisaties die het voorwerp uitmaken van de Anglo-Amerikaanse onderzoekstraditie van ‘non profit organisaties’, zowel als organisaties uit het domein van de solidaire economie (Francophone traditie uit Europa, en Latijns-Amerika) en de sociale ondernemingen (EMES-benadering in Europa en Anglo-Amerikaanse benadering waarin verwezen wordt naar de bedrijfstegenhanger van de non-profit organisaties (Gijssels & Van den Broeck, 2008).

In alle van bovenvermelde benaderingen geldt dat het gaat om organisaties die ondernemingsdynamieken ontplooien om, met primair sociale doelen, goederen en diensten te leveren. De financiële winst die door de ‘sociale ondernemingen’ gecreëerd wordt ten dienste staat van de realisatie van de sociale doelstellingen. Het lenigen van die sociale doelstellingen is de primaire bestaansreden van de organisatie (Defourny & Nyssens, 2013).

Een leidende rol met betrekking tot de academische conceptualisering van de sociale economie wordt in Europa gespeeld door de onderzoekers van het EMES-netwerk. EMES-onderzoekers gebruiken de term ‘sociale ondernemingen’ om te verwijzen naar ‘die organisatie die zich op het kruispunt bevinden van markt, publiek beleid en ‘civil society’ (Borzaga & Defourny, 2001; Defourny & Nyssens, 2010, 2013; Nyssens, 2006).

Verschillende onderzoekstradities die zich focussen op ‘sociale ondernemingen’ werden onderzocht door Defourny & Nyssens (2010) en een EMES-definitie van ‘sociale ondernemingen’ werd ontwikkeld en verfijnd (Borzaga & Defourny, 2001; Defourny & Nyssens, 2013).

Deze definitie beschouwt sociale ondernemingen als ‘ondernemingen die economische dynamieken ontplooiën, met het oog op het realiseren van een sociaal of maatschappelijk doel, waarbij de principes van democratische beslissings-vorming en beperking van de winstverdeling worden gehanteerd (Defourny & Nyssens, 2013). In een comparatief onderzoek naar sociale ondernemingen (IUAP 2012-2017) omschrijven de coördinatoren ‘sociale ondernemingen’ ideaaltypisch aan de hand van drie economische, drie sociale en drie bestuurlijke criteria (Defourny & Nyssens, 2013).

De drie economische criteria zijn:

1. Een continue economische activiteit uitoefenen = continue productie en verkoop van goederen of diensten;
2. Een aanzienlijk niveau van economisch risico;
3. Een minimale inzet van betaalde arbeid.

De drie sociale criteria zijn:

1. Het doel is expliciet de dienstverlening aan de gemeenschap;
2. Het gaat om burgerinitiatieven;
3. De financiële winstdeling is beperkt.

Daarnaast zijn er nog de drie bestuurlijke criteria:

1. Een hoge mate van autonomie;
2. Beslissingsmacht wordt losgekoppeld van kapitaalsinbreng;
3. Participatief karakter ten aanzien van verschillende relevante stakeholders;

Defourny & Nyssens (2013) beklemtonen dat dit ideaaltypische eigenschappen van sociale ondernemingen zijn waarmee, zoals met een kompas, in gehele landschap van ondernemingen die organisaties op het spoor gekomen kunnen worden die ergens iets van deze kenmerken vertonen en ze in bepaalde categorieën onder te brengen. In de praktijk worden deze ideaaltypische kenmerken in meer of mindere mate benaderd, m.a.w. vertoont een organisatie meer of minder van deze kenmerken in meer of mindere mate.

Een sociale onderneming verwijst volgens deze onderzoekers dan naar een veelheid van organisaties en initiatieven die economische activiteiten ontplooiën met sociale doelstellingen. Essentieel is dat de sociale doelstellingen de primaire drijfveer van het economisch handelen zijn. Schaarse middelen worden gebruikt om goederen en diensten te produceren die een antwoord bieden op de sociale vraag en waarvoor een prijs wordt gevraagd op de markt, die de kosten minstens gedeeltelijk dekt. Defourny et al. (2001) stellen echter dat de prijs die betaald wordt op de markt lager kan zijn dan de kostprijs. In dat geval ontvangen sociale ondernemingen ook niet-markt inkomsten, zoals subsidies, bijdragen en donaties. In de realiteit maken vele initiatieven in de sociale economie gebruik van een mix van markt- en niet-markt inkomsten (Defourny et al., 2001; Gijssels & Van den Broeck, 2008). Volgens Defourny & Nyssens (2013) is het echter essentieel dat er een minimum aan economisch risico wordt genomen, en dat er met andere woorden een minimum van inkomen wordt gegenereerd in de markt. De financiële meerwaarde die wordt gerealiseerd door deze ondernemingen wordt sowieso gebruikt om de realisatie van de vooropgestelde sociale of maatschappelijke doelen te realiseren en versterken. Het realiseren van deze sociale of maatschappelijke doelen is immers de primaire bestaansreden van deze sociale ondernemingen (Defourny & Nyssens, 2013).

Ook CIRIEC, het 'Centre International de Recherches et d'Information sur l'Economie Publique, Sociale et Coopérative', groepeerd verschillende onderzoekers en onderzoeksinstituten die een belangrijke rol spelen met betrekking tot onderzoek naar sociale economie en sociaal ondernemen in internationale context.² In opdracht van de Europese Commissie heeft CIRIEC een Satellietrekening voor de Sociale Economie ontwikkeld. Deze satellietrekening bestaat uit databanken die het mogelijk maken om consistente, accurate en betrouwbare data of informatie te verzamelen over de sociale economie. Sociale economie wordt in dit kader gedefinieerd als *'een geheel van private, formeel georganiseerde ondernemingen, met beslissingsautonomie en vrijheid van lidmaatschap, die opgezet werden om te voorzien in de noden van de leden door het produceren van goederen en voorzien van diensten, verzekering en financiën, waarbij het nemen van beslissingen en elke verdeling van winsten of meerwaarden tussen de leden niet direct gelinkt zijn aan inbreng van kapitaal of ledenbijdragen. Elk lid heeft een stem. De sociale economie bestaat ook uit private, formeel georganiseerde organisaties met*

---

² <http://www.ciriec.ulg.ac.be/>

beslissingsautonomie en vrijheid van lidmaatschap die niet-markt diensten voor gezinnen produceren en wiens meerwaarden niet kunnen toegewezen worden aan economische agenten die hen creëren, controleren of financieren' (CIRIEC, 2006).

In haar eigen overzichten van de sociale economie in Europa (CIRIEC, 2008 en 2012), stelt CIRIEC dat coöperaties en mutualiteiten algemeen erkend zijn als prototypes van ondernemingen in de sociale economie. Verenigingen, stichtingen en specifieke vormen van sociale ondernemingen (zoals de Vennootschappen met Sociaal Oogmerk in België) worden ook door de meeste landen als dusdanig erkend. In de nieuwe lidstaten worden mutualistische verenigingen niet genoegzaam gezien als behorend tot de sociale economie, maar dit heeft volgens de onderzoekers te maken met het feit dat deze rechtsvorm afwezig is in deze landen en met het feit dat de sociale economie als concept ook niet als dusdanig erkend is (CIRIEC, 2012). Geaggregeerde cijfers voor de sociale economie in Europa werden nog niet geconstrueerd op basis van Satellietrekeningen (wegens ontbrekende data voor de meeste Europese landen), maar op basis van data ter beschikking gesteld door nationale experts. Hierin worden coöperaties, mutualistische organisaties en verenigingen vervat. Ter aanvulling vermeldt men het bestaan van andere juridische vormen van sociale ondernemingen (CIRIEC, 2012).

Al deze definities en benaderingen hebben met elkaar gemeen dat sociale of maatschappelijke doelen niet beperkt zijn tot de tewerkstelling, begeleiding en opleiding van kansengroepen, en dat sociale economie niet beperkt is tot de sociale inschakelingseconomie. Bovendien worden verschillende types ondernemingen, zoals coöperaties, mutualistische organisaties, verenigingen, vzw's,... tot de sociale economie gerekend, of als types van sociale ondernemingen aanzien. Sociale ondernemingen hebben als doelstelling om sociale of maatschappelijke doelstellingen te realiseren, waarvan inschakeling een belangrijk doel is of kan zijn, maar waarbij dit niet per definitie de enige doelstelling is.

2. De Europese Commissie en sociale economie

2.1 Meer aandacht en belang voor sociale economie

De laatste drie decennia is er een toenemende aandacht op Europees niveau voor sociale economie merkbaar. In 1989 publiceerde de Europese Commissie een Mededeling onder de titel 'Businesses in the *Economie Sociale* sector: Europe's frontier-free market', sponsorde de eerste conferentie over sociale economie in Europa en creëerde de Social

Economy Unit binnen DG XXIII Enterprise Policy, Distributive Trades, Tourism and the Social Economy. In 2000 werd deze Social Economy Unit geherstructureerd met spreiding van de verantwoordelijkheden over DG Enterprise and Industry (voor wat betreft de bedrijfsaspecten van coöperaties, mutualiteiten, verenigingen en stichtingen) en DG Social Affairs (voor verenigingen en stichtingen). Opeenvolgende conferenties over de sociale economie werden vervolgens ondersteund tussen 1990 (Rome) en 2010 (Brussel). De Top van Luxemburg (1997) erkende de rol van ondernemingen uit de sociale economie op vlak van lokale ontwikkeling en jobcreatie en lanceerde het pilootinitiatief 'Third System and Employment' met de sociale economie als referentieveld (CIRIEC, 2012).

In 2006 riep het Europese Parlement de Europese Commissie op om de sociale economie te respecteren en een mededeling te doen over 'deze belangrijke hoeksteen van het Europese sociale model'. In 2009 werd een belangrijk rapport over de sociale economie aanvaard waarin de sociale economie erkend wordt als een sociale partner en sleutelactor voor het bereiken van de Lissabon-doelstellingen (CIRIEC, 2012). Het Europees Economisch en Sociaal Comité (EESC) heeft meerdere rapporten en opinies uitgegeven over de bijdrage van sociale ondernemingen aan het bereiken van doelstellingen van overheidsbeleid. Het EESC ondersteunde het initiatief van de Europese Commissie voor de lancering van een *Social Business Initiative* (25 oktober 2011) en de *Proposal for a Regulation on the European Social Enterprise Funds* (7 december 2011).

Ondanks drie decennia van werkgroepen, studies en conferenties, is het pas met deze laatste twee initiatieven dat er echt sprake is van erkenning van de bijdrage van sociale ondernemingen aan de Europese economie en van hun innovatieve antwoorden op sociale en ecologische uitdagingen in Europa. In haar Mededeling aan de Raad, het Europees Parlement, het Europees Economisch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio's (23 februari 2011) over de *Small Business Act* vermeldde de Europese Commissie de sociale ondernemingen als belangrijk onderdeel van de Europese economie. In haar Mededeling van 13 april 2011 over de *Single Market Act* erkent de Europese Commissie sociaal ondernemerschap als 8ste van de 12 hefboomen voor het bevorderen van groei en vertrouwen (CIRIEC, 2012).

2.2 Definities van de Europese Commissie

Vanuit deze verhoogde aandacht bestond ook de noodzaak om de sociale economie, of sociale onderneming, af te bakenen en te definiëren. Geïnspireerd door de EMES-definitie omschrijft de Europese Commissie³ sociale ondernemingen als ‘ondernemingen die hun activiteiten toewijden aan en hun surplus herinvesteren in het realiseren van ruimere sociale of gemeenschapsdoelen, hetzij ten aanzien van leden hetzij voor de ruimere maatschappij’.

Het economische of ondernemingskarakter van de initiatieven wordt volgens de Europese Commissie gekenmerkt door:

- een continue productie van goederen en/of verkoop van diensten;
- een hoge graad van autonomie;
- een aanzienlijk niveau van economisch risico;
- een minimum aandeel aan betaalde arbeid.

De sociale dimensie van de initiatieven wordt volgens de Europese Commissie gekenmerkt door:

- het initiatief is gelanceerd door een groep of organisatie van burgers;
- de besluitvorming is niet gebaseerd op kapitaalsinbreng;
- participatief karakter waarbij personen die een invloed ondervinden van de activiteit betrokken zijn;
- beperkte winstdeling;
- expliciet doel om voordelen te realiseren voor de gemeenschap.

Behalve criteria, definieert de Europese Commissie ook enkele concrete terreinen waarop sociale ondernemingen voornamelijk actief zijn. Het gaat om de volgende terreinen:

- Sociale tewerkstelling (opleiding en integratie van werklozen);
- Persoonlijke dienstverlening (bv. kinderopvang, ouderenzorg, nabijheidsdiensten, hulp aan personen met een beperking);
- Lokale ontwikkeling van achtergestelde gebieden.

Net zoals de internationale onderzoekers, erkent ook de Europese Commissie dat sociale ondernemingen een veelheid van juridische vormen kunnen aannemen: private

---

³<http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/promoting-entrepreneurship/social-economy/social-enterprises/>

vennootschappen, sociale coöperaties, verenigingen, mutualiteiten, vrijwilligersorganisaties, liefdadigheidsorganisaties en zelfs organisaties zonder rechtspersoonlijkheid. In een aantal landen, waaronder België, werd de jongste jaren een specifieke rechtsvorm voor 'ondernemen met sociaal oogmerk' ontwikkeld.

Zoals eerder vermeld werd in oktober 2011 het 'Social Business Initiative' gelanceerd. Dit initiatief werd opgesteld door de Europese Commissie met als doel om de sociale ondernemingen en hun manier van organiseren en werken te ondersteunen, door ze in kaart te brengen en de kennis erover te vergroten, door toegang tot financiering te vergemakkelijken en aangepaste regelgeving uit te werken. Dit initiatief past dus in de verhoogde aandacht die de laatste jaren werd gegeven aan sociale economie en sociale ondernemingen. Het Social Business Initiative is een gecoördineerde actie, een samenwerking tussen de commissievoorzitter, DG Industry and Entrepreneurship, DG Internal Market and Services en DG Employment, Social Affairs and Inclusion (Europese Commissie, 2011). Hiermee erkent de Europese Commissie dat sociale economie niet alleen sociale tewerkstelling en inclusie betreft, maar ondernemingen die deze en andere mogelijke sociale doelstellingen als primaire redenen van bestaan hebben, die zich daarbij in hun werking laten leiden door principes van democratie, participatie en sociale rechtvaardigheid en die bijgevolg een aangepaste behandeling in de regelgeving (o.m. op vlak van concurrentie) verdienen.

Beleidsmatig is dit initiatief een belangrijke stap om het veld van de sociale economie te definiëren en af te bakenen, aangezien er ook in dit kader een definitie van 'sociale ondernemingen' werd opgesteld, dat erkend wordt door de Europese Commissie. In het Social Business Initiative worden sociale ondernemingen gedefinieerd als ondernemingen:⁴

- Waarvan het primaire doel is om sociale impact te creëren eerder dan om het genereren van winst voor de eigenaars en aandeelhouders (creatie van meerwaarden op ecologisch vlak, voor de ruimere samenleving, of de lokale gemeenschap)
- Die gerealiseerde winsten voornamelijk gebruikt om de sociale doelen te bereiken
- Die op een innovatie en transparante wijze geleid worden door sociale ondernemers die verantwoording afleggen, en hierbij in het bijzonder

---

⁴ http://ec.europa.eu/internal_market/social_business/docs/201205-sbi-leaflet_en.pdf

werknemers, klanten en andere stakeholders waarop de bedrijfsactiviteiten een invloed hebben betrekken.

Sociale ondernemingen dragen volgens de Europese Commissie bij tot slimme groei omdat ze innovatieve antwoorden bieden op noden die tot dan toe nog niet (afdoende) gelenigd werden. Ze dragen bij tot duurzame groei omdat ze een lange termijn visie hebben en ecologisch verantwoord werken. Ze zorgen voor inclusieve groei omdat ze de nadruk leggen op de mens (niet op kapitaal) en jobs creëren voor doelgroepen: vrouwen, jongeren, ouderen (Europese Commissie, 2012).

3. Vlaanderen: evoluties in het sociale economie beleid

In België is sociale economie een gedeelde bevoegdheid tussen de federale Staat, de Gewesten (Vlaanderen, Wallonië en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest) en de Duitstalige Gemeenschap. Op regionaal niveau vond het beleid ten aanzien van de sociale economie als dusdanig in de jaren tachtig ingang. Het federaal niveau werd in 1999 ingevoerd voor de aanvulling en coördinatie van de acties die op gewestelijk niveau werden ontwikkeld. De ondertekening van een samenwerkingsakkoord over de Sociale Economie in 2000 en van het Samenwerkingsakkoord over de Meerwaarden-economie in 2005 zijn concrete resultaten van de federale pogingen om de gewestelijke initiatieven en klemtonen op elkaar af te stemmen. Het Samenwerkingsakkoord over de Sociale Economie (2000) formuleerde als doelstelling de ontwikkeling van de sociale economie en de verdubbeling van de banen gecreëerd in de sociale economie, met bijzondere aandacht voor de leefloners en de sociale steuntrekkers. Het Samenwerkingsakkoord over de Meerwaardeneconomie (2005) integreerde het maatschappelijk verantwoord ondernemen in een meer omvattende benadering van een meerwaarden creërende economie.

Het Vlaamse beleid was, in tegenstelling tot het Waalse dat van bij aanvang aansloot bij de brede benadering van de sociale economie die in de Franstalige onderzoeksliteratuur prevaleerde, in eerste instantie gefocust op de doelstelling van opleiding en tewerkstelling voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt. Maar ook hier groeide ondertussen de aandacht voor een bredere afbakening van de sociale economie. Met het huidige beleid wil men volop inspelen op de opportuniteiten voor sociaal ondernemen die op Europees niveau in ontwikkeling zijn.

3.1 Van sociale inschakelingseconomie naar een brede invulling van sociale economie

In het regeerakkoord van 1992 verklaarde de Vlaamse regering voor het eerst dat ze de sociale economie wilde ondersteunen. De overheid gaf geen eenduidige omschrijving van ‘sociale economie’ en kaderde ze de facto in het tewerkstellingsbeleid ten aanzien kansengroepen, in het bijzonder van kansarmen/risicogroepen en laaggeschoolde langdurig werklozen (De Mey et al., 2008). Een dertigtal sociale economie initiatieven verenigde zich in het Vlaams Overleg Sociale Economie (1997) en onderschreef de ondertussen gekende definitie van sociale economie:

“De sociale economie bestaat uit een verscheidenheid van bedrijven en initiatieven die in hun doelstellingen de realisatie van bepaalde maatschappelijke meerwaarden voorop stellen en hierbij de volgende principes respecteren: voorrang van arbeid op kapitaal, democratische besluitvorming, maatschappelijke inbedding, transparantie, kwaliteit en duurzaamheid. Bijzonder aandacht gaat ook naar de interne en de externe relaties. Zij brengen goederen en diensten op de markt en zetten daarbij hun middelen economisch efficiënt in met de bedoeling continuïteit en rendabiliteit te verzekeren”.

De VOSEC-definitie was hiermee ruimer dan de focus op tewerkstelling van kansengroepen (Gijssels & Van den Broeck, 2008; De Mey et al., 2008; Marée, Gijssels et al., 2007). VOSEC beschrijft volgende principes van sociaal ondernemen:

1. Voorrang van arbeid op kapitaal
2. Democratische besluitvorming
3. Maatschappelijke inbedding
4. Transparantie
5. Kwaliteit en duurzaamheid

Aangezien VOSEC de vertegenwoordiger is van de verschillende sociale inschakelingsorganisaties in Vlaanderen, kan deze definitie dan ook aanzien worden als de definitie van het werkveld van de sociale (inschakelings)economie in Vlaanderen.

Sinds 2000 is sociale economie een bevoegdheid die bij een Vlaamse minister werd gelegd. Het financierings- en beleidsinstrumentarium dat in de loop der jaren door de overheid ter ondersteuning van de sociale economie werd opgebouwd bleef lange tijd de nadruk leggen op sociale inschakeling en ook op lagere beleidsniveaus werd dit als dusdanig overgenomen, met aanzienlijke begripsverwarring tot gevolg. De huidige ‘werkvormen in de sociale economie’ ontstonden uit werkingen, trajecten en initiatieven

voor langdurig werklozen, laaggeschoolden, mensen met een psychische of fysieke beperking, migranten,... die vanaf de jaren zeventig van onderop binnen samenlevingsopbouw, de welzijnssector en met lokale overheden werden uitgebouwd. Ze vonden hun uiteindelijke verankering, alsook financiële en professionele ondersteuning in het beleids- en financieringsinstrumentarium van de sociale economie (De Mey et al., 2008).

Het gamma 'werkvormen in de sociale economie' bestaat hiermee vandaag de dag uit beschutte werkplaatsen, sociale werkplaatsen, invoegbedrijven, werkervaringsbedrijven, arbeidszorg, activiteitencoöperaties en lokale diensteneconomie. Ook coöperaties worden tot de sociale economie gerekend. Met een beleid ter stimulering van het maatschappelijk verantwoord ondernemen wilde de overheid daarnaast de link leggen tussen de sociale economie en de rest van de economie waarin zou ondernomen worden met het oog op de realisatie van meerdere waarden, niet enkel of niet in de eerste plaats financiële meerwaarde voor eigenaars of investeerders (De Mey, 2008; Gijsselinckx & Van den Broeck, 2008; Gijsselinckx, 2010).

Op federaal niveau stelde men zich tot taak het sociale economie beleid van de verschillende regio's te coördineren en te stimuleren. Er werden met dat doel verschillende samenwerkingsakkoorden afgesloten tussen de federale overheid en de eenheden die in de gewesten en gemeenschappen bevoegd zijn voor sociale economie. In het Samenwerkingsakkoord Meerwaardeneconomie (2004) wordt de 'sociale economie' omschreven als een van de twee pijlers van de 'meerwaardeneconomie', naast het 'maatschappelijk verantwoord ondernemen'. Volgens dit Samenwerkingsakkoord heeft de term 'meerwaardeneconomie' betrekking op alle economische initiatieven die een sociale meerwaarde creëren en wordt de 'sociale economie' gedefinieerd als *"die initiatieven en –bedrijven (die) goederen produceren of diensten leveren die op de markt worden aangeboden, waarvoor een prijs wordt betaald en waarvoor een behoefte en cliënteel bestaat. Zij beogen continuïteit, rentabiliteit en duurzame ontwikkeling. Deze initiatieven en bedrijven eerbiedigen de volgende basisprincipes: voorrang van arbeid op kapitaal, beheersautonomie, dienstverlening aan de leden, aan de gemeenschap en aan de stakeholders, democratische besluitvorming, duurzame ontwikkeling met respect voor het leefmilieu."* Deze definitie is in lijn met de in 1997 door VOSEC ontwikkelde definitie van de sociale economie (Marée, Gijsselinckx et al., 2007; Gijsselinckx & Van den Broeck, 2008).

Met de Vlaamse beleidsnota Sociale Economie voor de periode 2009-2014 wordt ingezet op een 'socialere economie' en wordt een andere kijk op ondernemen met de realisatie van economisch succes, sociale verrijking én ecologische winst gestimuleerd. Het Digitaal Kenniscentrum MVO wordt verder uitgebouwd om dit maatschappelijk verantwoord ondernemen verder te stimuleren en op te volgen. Het coöperatief ondernemen wordt als manier van sociaal ondernemen erkend en gestimuleerd. Een gecoördineerd optreden vanuit de Vlaamse overheid wordt beoogd.

In het Vlaamse regeerakkoord 'Een daadkrachtig Vlaanderen in beslissende tijden. Voor een vernieuwende, duurzame en warme samenleving' (2009-2014) en in de beleidsnota 'Op weg naar een socialere economie in Vlaanderen' (2009-2014) van de minister bevoegd voor Sociale Economie, werd aangekondigd dat het huidige ondersteuningsaanbod voor de sociale economie ondernemingen meer moet worden afgestemd op hun huidige en toekomstige behoeften en op de globale economische en sociale uitdagingen zodat zij naar best vermogen worden ondersteund tot performante ondernemingen. Deze visie sluit naadloos aan op de Europese beleidsvisie. In Europa wordt de verscheidenheid aan organisaties binnen de sociale economie en de economische meerwaarde van deze 'sector' expliciet erkend. Europese beleidsmakers onderschrijven de nood aan ondersteuning van de sociale economie. In de uitwerking van de 'Single Market Act' stelde de Europese Commissie recent twaalf prioriteiten voorop om 'samen aan nieuwe groei te werken'. Een van die twaalf prioriteiten is het sociaal ondernemerschap dat moet bijdragen aan inclusieve, meer sociaal rechtvaardige en ecologisch duurzamere groei van de Europese economie. Gerichte beleidsondersteuning bij de realisatie van die groei wordt daarbij duidelijk vooropgesteld.

Deze voorgenomen evoluties in het huidige ondersteuningsaanbod vinden hun weerslag in het nieuwe Ondersteuningsdecreet Sociale Economie (door het Vlaams Parlement goedgekeurd op 8 februari 2012). Dit document kan beleidsmatig aanzien worden als het leidende document in Vlaanderen met betrekking tot de afbakening van de sociale economie. In dit decreet wordt immers opnieuw afgebakend welke ondernemingen tot de sociale economie behoren, en bijgevolg op ondersteuning vanwege het ondersteuningsorgaan beroep kunnen doen. De ondernemingen in de sociale economie worden hierbij gedefinieerd als 'de verscheidenheid aan ondernemingen en initiatieven die

1. in hun doelstellingen de realisatie van welbepaalde maatschappelijke meerwaarden en principes vooropstellen, meer bepaald:

- creatie en behoud van tewerkstelling, versterking van competenties ter bevordering van duurzame loopbanen en doorstroom waar mogelijk binnen de sociale economie en naar het normaal economisch circuit. De aandacht gaat naar de arbeidsmarktpositie van mensen uit de kansengroepen, emancipatie, integratie, competenties en duurzame loopbanen;
  - duurzame ontwikkeling, milieuvriendelijke productieprocessen en producten en integrale milieuzorg;
  - voorrang van arbeid op kapitaal bij de verdeling van de opbrengsten, waarbij de opbrengsten geen doel op zich vormen, maar een middel zijn om maatschappelijke doelstellingen te realiseren;
  - democratische besluitvorming;
  - maximale transparantie, onder meer op het vlak van het te voeren algemeen beleid, de financiën en de interne en externe relaties;
  - kwaliteit van de relaties: bij externe relaties wordt gestreefd naar een win-winpartnerschap, waarbij de kosten en de baten gelijk worden verdeeld volgens gelijkwaardigheid en transparantie. Bij interne relaties gaat de aandacht naar de kansen op persoonlijke ontwikkeling, non-discriminatie en arbeidsvoorwaarden van het personeel;
  - maatschappelijke inbedding, door in dialoog te treden met de lokale gemeenschap en niet-gouvernementele organisaties op het werkkterrein, door netwerkvorming en samenwerking;
2. en goederen produceren en diensten leveren op de markt waarvoor bestaande en toekomstige klanten en behoeften bestaan, waarbij wordt gestreefd naar continuïteit en rentabiliteit, en maximale efficiëntie bij de inzet van de middelen.'

Naast deze uitgebreide en brede definitie van sociale economie en sociale ondernemingen, wordt ook opnieuw afgebakend welke ondernemingen recht hebben op een subsidie vanuit de Vlaamse Overheid in het kader van de sociale economie. Het gaat om de volgende ondernemingen:

- de sociale werkplaatsen
- de beschutte werkplaatsen
- de initiatieven betreffende de lokale diensteneconomie
- de invoegbedrijven
- de coöperatieve vennootschappen die zijn erkend door de Nationale Raad van de Coöperatie (NRC)
- de activiteitencoöperaties

- startende sociale economie ondernemingen. Dit zijn ondernemingen die een aanvraag tot erkenning indienen als sociale economieonderneming, of die ernstig overwegen zo'n onderneming op te starten.

Met deze uitgebreide definitie, en een concrete afbakening van ondernemingen die aanspraak kunnen doen op sociale economie subsidies, wordt een duidelijke definitie van de sociale economie en sociale ondernemingen doorgevoerd, waarbij ook hier duidelijk gekozen wordt voor een bredere benadering van sociale economie dan inschakeling alleen.

De hervorming van de ondersteuningsstructuur sluit aan op de vereenvoudiging van de werkvormen binnen de sociale economie tot twee pijlers (maatwerk en lokale diensten) en de bepalingen binnen het Vlaamse Regeerakkoord. Ook dit decreet ligt in lijn met de bredere kijk op ondernemen (cf. Beleidsnota Sociale Economie 2009-2014), waarbij wordt afgestapt van het primaat van de financiële winst alleen en waarbij de nadruk wordt gelegd om maatschappelijke behoeften te lenigen en maatschappelijke meerwaarden te realiseren en zichtbaar te maken. Naast maatwerk en lokale diensteneconomie maken coöperaties integraal deel uit van de populatie van te ondersteunen sociale ondernemingen en wordt ook voor hen ondersteuning in het kader van dit decreet voorzien.

Alle huidige instrumenten en maatregelen worden meegenomen in deze oefening: de adviesbureaus, de startcentra, de solidaire financiers, het Vlaams Overleg Meerwaardeneconomie, de ondersteuning van de verschillende koepelorganisaties, de VIPA-regelgeving, de activiteitencoöperaties, de verschillende bedrijfsconsulenten (op vlak van economische ondersteuning, tewerkstellingsmaatregelen, diversiteit, ...), ondersteuners van lokale besturen en de ondersteuning op vlak van kwaliteit en maatschappelijk verantwoord ondernemen (MVO) (Ontwerpdecreet betreffende de ondersteuning van ondernemerschap in de sociale economie van 8 februari 2012).

3.2 Hervorming van de sociale inschakelingseconomie

Met het nieuwe Maatwerkdecreet (21 december 2012) en het Decreet op de Lokale Diensteneconomie (ontwerpdecreet van december 2012) staat de sociale inschakelingseconomie in Vlaanderen grondige hervormingen te wachten. Beide decreten kaderen binnen het bredere *Vlaamse werkgelegenheidsbeleid*, waarin samen met de minister van Werk wordt gewerkt aan een transparant Vlaams kader voor tewerkstellingsmaatregelen voor alle werkgevers, inclusief de sociale economie. Tussen

de Vlaamse regering en de sociale partners werd bovendien in januari 2009 een principeakkoord ondertekend om op termijn te komen tot een structurele verankering van het principe maatwerken en maatwerkbedrijven. Hierin werden reeds enkele basisprincipes of kernpunten uiteengezet, zoals gelijke financiering van de doelgroepwerknemers met een gelijke afstand tot de arbeidsmarkt, een nieuw screenings- en inschalingsinstrument om, los van de huidige doelgroepafbakening, te komen tot een duidelijke inschatting van het nodige ondersteuningspakket, een regelgevend kader dat de toets kan doorstaan van de Europese verordening inzake staatssteun,...Met betrekking tot dit laatste punt, is het nieuwe maatwerkdecreet ook ontwikkeld binnen de contouren van de *Europese regelgeving*, en in het bijzonder de algemene groepsvrijstellingsverordening en de Dienstenrichtlijn. Tot slot werd dit nieuwe decreet ook uitgetekend binnen het *federale beleid*, waarbij afstemming werd gezocht met het nieuwe Vlaamse doelgroepenbeleid ten gevolge van het institutionele akkoord rond de zesde staatshervorming (Conceptnota maatwerkdecreet, 2012).

Binnen de nieuwe decreten wordt het onderscheid gemaakt tussen maatwerk enerzijds en lokale diensteneconomie anderzijds. Binnen dit maatwerk wordt een tweedeling gemaakt tussen maatwerkbedrijven en maatwerkafdelingen. Deze werkvormen vervangen de huidige sociale werkplaatsen, beschutte werkplaatsen en invoegbedrijven. Voor arbeidszorg wordt een apart decreet voorzien, het W²-decreet, waarbij W² staat voor 'Werk en Welzijn trajecten'.

Maatwerkbedrijven zijn ondernemingen die hun kerntaak leggen bij de inschakeling van mensen met een grote afstand tot de arbeidsmarkt en economische activiteiten ontwikkelen om deze doelstelling te realiseren. Een belangrijk criterium om dit te toetsen, zal het aandeel werknemers met een grote afstand tot de arbeidsmarkt binnen de onderneming zijn. Maatwerkbedrijven met een hoge populatie personen met een arbeidshandicap kunnen, in functie van de noden van deze werknemers, ondersteuning krijgen om de nodige infrastructuuradaptaties te doen. Binnen de huidige regelgeving behoren de beschutte werkplaatsen en sociale werkplaatsen tot deze groep. Behalve ondersteuning op maat dan de werknemers, zal ook ondernemingsondersteuning aangeboden worden. Daarnaast is er een groep ondernemingen wiens kerntaak niet ligt in inschakeling van kansengroepen, maar wel bereid is om ook de weg naar een socialere economie in te slaan en een kwaliteitsvolle inschakeling te realiseren. Het kan hierbij gaan over één of meerdere werknemers, waarbij iedere kwaliteitsvolle inschakeling een stap

vooruit is. Deze ondernemingen hebben een *maatwerkafdeling*. Binnen de huidige regelgeving gaat het om de invoegbedrijven.

Zowel de maatwerkbedrijven als de maatwerkafdelingen zullen gebruik kunnen maken van de modules binnen het nieuwe kader in functie van de noden tijdens de loopbaan van de werknemers. Het verschil tussen beiden bestaat erin dat maatwerkbedrijven recht hebben op bijkomende onderneming ondersteuning, gezien inschakeling van kansengroepen hun missie en kernactiviteit is, en maatwerkafdelingen niet.⁵

4. Definities vergeleken

In de volgende tabel vergelijken we de verschillende kernelementen van de academische en beleidsmatige definities die in de vorige paragrafen werden besproken systematisch met elkaar. We nemen hiervoor concreet de definitie van VOSEC, of het werkveld mee, de definities van EMES en CIRIEC en de beleidsdefinities van de Europese Commissie en Vlaanderen, in het nieuwe Ondersteuningsdecreet voor de sociale economie. We vertrekken van deze vergelijking om in een volgende paragraaf criteria voor sociale ondernemingen, of sociale economie ondernemingen, te definiëren.

---

⁵ Om recht te hebben op de bijkomende ondernemingondersteuning, dient het maatwerkbedrijf in kwestie echter wel minstens 20 vte doelgroepwerknemers tewerk te stellen.

	Definitie werkveld	Academische of onderzoeksliteratuur		Beleidsmatige definities: Vlaanderen en Europa	
	VOSEC	EMES	CIRIEC	Vlaams Ondersteuningsdecreet Sociale Economie	Definitie 'social enterprises' van de Europese Commissie
<u>Types van organisaties</u> die tot de sociale economie horen	Een veelheid van ondernemingen en initiatieven	Een veelheid van 'sociale ondernemingen', zijnde initiatieven die opgezet worden door een groep van burgers of burgerinitiatieven.	Een veelheid van private, formeel georganiseerde ondernemingen + private organisaties die niet-markt diensten voorzien voor huishoudens	Een veelheid van ondernemingen en initiatieven	Een veelheid van 'sociale ondernemingen'
<u>Markt, niet-markt of beiden</u>	Markt	Markt	Markt + niet markt	Markt	Markt
<u>Beschrijving van 'sociaal' of 'maatschappelijk' doel</u>	'Bepaalde sociale of maatschappelijke doelen' – niet verder gespecificeerd	'Doel om de samenleving te dienen' – niet verder gespecificeerd	'Aan de noden van de leden voldoen' – 'door diensten te voorzien, verzekering en financiering + niet-markt diensten voor huishouden' – niet verder gespecificeerd	Creatie en behoud van tewerkstelling, competentieversterking om duurzame loopbanen en doorstroom binnen de sociale economie en naar het NEC te stimuleren, waar mogelijk. Aandacht wordt gegeven aan de arbeidsmarktpositie van zwakke groepen, emancipatie, integratie, competenties en duurzame loopbanen + Duurzame ontwikkeling, milieuvriendelijke productieprocessen en producten en integrale milieuzorg	Creatie van meerwaarden, voor de bredere samenleving of lokale gemeenschap, op de volgende domeinen: arbeidsintegratie, persoonlijke diensten, lokale ontwikkeling van achtergestelde gebieden
<u>Ondernemingskenmerken</u>	Actief in de markt, efficiënt gebruik van middelen, verzekeren van continuïteit en rentabiliteit	Een continue productie en verkoop van goederen of diensten. Een aanzienlijk niveau van economisch risico. Een minimum aandeel van betaald werk.	Niet gespecificeerd	Produceren en verkopen van goederen en/of diensten in de markt. Voor deze goederen en/of diensten is er een reële vraag. Maximale continuïteit en rentabiliteit. Efficiënt middelengebruik.	Een continue activiteit waarbij goederen geproduceerd worden, en/of diensten verkocht. Een significant economisch risico. Een minimum aandeel van betaalde arbeid.
Principes met betrekking tot de <u>winstverdeling</u>	Voorrang van arbeid over kapitaal, verwezenlijken van sociale meerwaarden als voornaamste doelstelling	Beperking van de winstverdeling. Expliciet doel om voordelen te realiseren voor de gemeenschap.	<ul style="list-style-type: none"> - Marktsegment: winstverdeling is niet verbonden aan kapitaalsinbreng. - Niet-markt segment: meerwaarden zijn niet voor de economische agenten die deze realiseren, controleren of financieren. 	Voorrang van arbeid op kapitaal bij de winstverdeling. Het maken van winst is geen doel op zich, maar een middel om de verschillende sociale of maatschappelijke doelstellingen te verwezenlijken.	Beperking van de winstverdeling. Expliciet doel om voordelen te realiseren voor de gemeenschap.
Principes met betrekking tot <u>bestuur</u> ('governance')	Democratische besluitvorming.	Een initiatief gelanceerd door een groep van	Beslissingsautonomie en vrijheid van lidmaatschap.	Democratische besluitvorming. Maximale transparantie op het gebied van algemeen	Initiatief van een groep van burgers of burgerorganisatie. De

	<p>Maatschappelijke inbedding. Transparantie, kwaliteit en duurzaamheid. Bijzondere aandacht wordt gegeven aan de interne en externe relaties.</p>	<p>burgers of een burgerorganisatie. Een hoge graad van autonomie. Een beslissingsmacht losgekoppeld van kapitaalsinbreng. Participatief karakter ten aanzien van verschillende relevante stakeholders.</p>	<p>Beslissingsmacht is niet gelinkt aan kapitaalsinbreng of ledenbijdragen. Elk lid heeft een stem.</p>	<p>beleid, financiën en interne en externe relaties. Kwaliteit van de relaties:</p> <ul style="list-style-type: none"> – bij externe relaties wordt gestreefd naar een win-winpartnerschap, waarbij de kosten en de baten gelijk worden verdeeld volgens gelijkwaardigheid en transparantie. – Bij interne relaties gaat de aandacht naar de kansen op persoonlijke ontwikkeling, non-discriminatie en arbeidsvoorwaarden van het personeel; <p>Maatschappelijke inbedding, door in dialoog te treden met de lokale gemeenschap en niet-gouvernementele organisaties op het werkteerrein, door netwerkvorming en samenwerking.</p>	<p>beslissingsmacht is losgekoppeld van kapitaalsinbreng. Participatief karakter ten aanzien van verschillende relevante stakeholders.</p>
--	--	---	---	--	--

Zoals duidelijk wordt uit bovenstaande tabel, hebben de verschillende definities gemeenschappelijke kernelementen, alsook enkele onderscheidende kenmerken.

Met uitzondering van de CIRIEC-definitie, verwijzen alle definities naar een 'veelheid van ondernemingen en initiatieven, die goederen en/of diensten produceren en verkopen, op een continue en rendabele wijze, waarbij een prijs wordt gevraagd'. Met uitzondering van de CIRIEC-definitie, verwijzen alle definities naar ondernemingen en initiatieven die actief zijn op de markt.

Een verdere specificatie van het economische – of ondernemings- karakter van sociale onderneming is aanwezig in de EMES en Europese Commissie definities, waar gesteld wordt dat deze organisaties een minimum aan betaalde arbeid dienen te hebben. Dit wordt als een belangrijk en cruciaal criteria van sociale ondernemingen aanzien, aangezien tewerkstelling als een essentieel onderdeel van risico-gedrag wordt gezien en centraal staat in de productie en verkoop van goederen en/of diensten op de markt.

Alle definities geven aan dat het sociale doel, of de maatschappelijke doelstelling, de primaire reden of doelstelling van de onderneming of het initiatief is. De beleidsdefinities specificeren meer dan de andere definities de domeinen of activiteiten waarop deze doelstellingen betrekking hebben. We zien echter dat de specificaties van de Vlaamse overheid en Europese Commissie niet helemaal in lijn zijn met elkaar. Beiden verwijzen naar arbeidsintegratie, maar daarboven op verwijst de Vlaamse overheid naar duurzame ontwikkeling en productie, terwijl de Europese Commissie verwijst naar persoonlijke diensten en lokale ontwikkeling van achtergestelde gebieden.

Alle definities geven aan dat winst geen doel op zichzelf is, maar een middel om, op een continue basis, de sociale of maatschappelijke doelstellingen te verwezenlijken. De Vlaamse definities (zowel van het werkveld als het beleid) verwijzen daarenboven naar het principe van voorrang van arbeid over kapitaal.

Alle definities geven aan dat de ondernemingen en initiatieven in de sociale economie een participatief karakter hebben. Besluitvorming is democratisch georganiseerd, waarbij de beslissingsmacht niet gebaseerd is op de kapitaalsinbreng of eigenaarschap. De verdeling van stemrecht varieert van het principe 'een persoon – een stem', naar een beperking van de stemrechten op de algemene vergadering,

waardoor de macht van de meerderheidsaandeelhouder(s) beperkt wordt. De stakeholders van de onderneming, zoals klanten, eigenaars,..., worden betrokken in het besluitvormingsproces. De Vlaamse definities (zowel die van het werkveld als van het beleid) vermelden ook transparantie en de kwaliteit van interne en externe relaties (relaties met interne en externe stakeholders) als belangrijke principes van ondernemingen en initiatieven in de sociale economie.

5. Criteria voor sociale ondernemingen

De verschillende definities en criteria uit de internationale onderzoeksliteratuur, het werkveld en het Vlaamse en Europese sociale economie beleid werden in de vorige paragrafen besproken en vergeleken. Aangezien de doelstelling van dit onderzoek erin bestaat om een monitor voor de sociale economie in Vlaanderen op te zetten – en een uitbreiding te realiseren ten opzichte van de huidige monitor – is het dan ook essentieel om na te gaan in welke mate deze definities en criteria aansluiten bij het werkveld van de sociale economie in Vlaanderen enerzijds, en om deze criteria en definities te vertalen naar een Vlaamse context. De EMES-onderzoekers stellen immers dat de criteria die zij vooropstellen niet absoluut zijn, maar een denkkader of ideaaltipe van sociale ondernemingen meegeven. Het is dan ook noodzakelijk om deze criteria te concretiseren en vertalen naar de lokale context (cf. Defourny). Dit geldt uiteraard ook voor de andere criteria en definities. Om deze criteria te vertalen naar de Vlaamse context, en na te gaan in welke mate deze criteria aansluiten bij het werkveld van de sociale economie in Vlaanderen, organiseerden we twee focusgroepen met vertegenwoordigers van dit werkveld (mei 2013 en oktober 2013). Doel hiervan is om tot criteria te komen die toegepast zijn op de Vlaamse context, die concreet zijn, en die niet enkel gestoeld zijn op internationale literatuur en het beleid in Vlaanderen en Europa, maar die tevens gedragen zijn door de vertegenwoordigers van de sociale economie in Vlaanderen.

De opzet van de eerste focusgroep in mei was om in een beperkte groep met sleutelfiguren uit het domein dat in de internationale (Europese) literatuur genoegzaam als pijlers van de sociale economie (in brede zin) gedefinieerd wordt van gedachten te wisselen over het realiteitsgehalte van de definitie(s) van en de mogelijkheden om tot een concrete afbakening van dit domein te komen waarop de monitor van de sociale economie in Vlaanderen kan gebaseerd worden. Dit opdat de monitor een realiteit zou dekken die gedragen is. Zowel de uitbreiding in termen van

de populatie van ondernemingen als de uitbreiding in termen van de indicatoren van meerwaarden werd positief onthaald.

Een belangrijke conclusie van deze workshop was echter dat de criteria voor afbakening nog niet scherp genoeg geformuleerd zijn. Volgens de deelnemers stemt een theoretische afbakening van de sociale economie niet overeen met een door het veld gedragen afbakening. Een deel van de organisaties die in de literatuur genoegzaam als pijlers van de sociale economie worden gedefinieerd herkennen zichzelf als 'sociale ondernemingen' voor zover dit momenteel nog vaag gedefinieerd is, een ander deel niet. Bovendien is een definitie van sociale economie zelf een dynamisch gegeven, van tijd en ruimte afhankelijk. Een algemene conclusie was dan ook dat het noodzakelijk is om eerst tot een gedragen – zowel door de internationale literatuur, beleid als het werkveld zelf – set van criteria voor sociale ondernemingen – of sociaal ondernemen – te komen, vooraleer de afbakening van selectie van ondernemingen die tot de monitor behoren van start gaan.

Op basis van deze focusgroep hebben we een eerste poging ondernomen om de criteria te vertalen naar een Vlaamse context. We formuleerden tien criteria in dit kader. De bespreking en prioritering van deze criteria was het onderwerp van de tweede focusgroep die doorging in oktober 2013. Opzet van deze focusgroep was om deze criteria verder te concretiseren, na te gaan in welke mate deze criteria ook gedragen zijn door het werkveld, en een prioritering aan te brengen in deze criteria. Dit leidde tot de volgende tien criteria voor sociale ondernemingen:

1. Op continue basis commerciële, financiële of industriële activiteiten ontplooiën en 'daden van koophandel' stellen
2. BTW-plichtig zijn (of een vrijstelling van BTW-plicht omwille van de aard van de uitgeoefende activiteiten)
3. Een minimum aan betaalde arbeid hebben (als zelfstandige(n) en/of met werknemers)
4. Een minimum aan marktinkomsten hebben
5. Duidelijke omschrijving van een sociaal doel: sociale tewerkstelling, persoonlijke dienstverlening, lokale ontwikkeling van achtergestelde gebieden, ...
6. Beperking van de winstverdeling: geen winstuitkering of beperkte winstuitkering (bijvoorbeeld maximum 6% zoals VSO of erkende coöperatie)
7. Initiatief van een groep of organisatie van burgers

8. Hoge graad van autonomie: eigen RvB, beslissingsautonomie, niet bestuurd door politieke of andere organisaties
9. Beslissingsmacht is losgekoppeld van kapitaalsinbreng
10. Participatief karakter, waarin verschillende stakeholders betrokken zijn: deelname van leden, klanten, gebruikers,... in bestuur en besluitvorming

Tijdens deze tweede focusgroep in oktober bleek duidelijk dat sommige criteria belangrijker worden aanzien dan anderen. Op basis van feedback en de vraag naar prioritering ('Welke criteria dienen minimaal aanwezig te zijn om te spreken van een sociale onderneming' en 'Rangschik de criteria met behulp van het cijfer 1-10, waarbij 1 aanzien kan worden als het belangrijkste criterium en 10 als het minst belangrijke') worden volgende criteria als essentieel of minimaal noodzakelijk geacht voor een sociale onderneming:

- Duidelijke omschrijving van een sociaal doel: sociale tewerkstelling, persoonlijke dienstverlening, lokale ontwikkeling van achtergestelde gebieden, ...
- Beperking van de winstverdeling: geen winstuitkering of beperkte winstuitkering (bijvoorbeeld maximum 6% zoals VSO of erkende coöperatie)
- Op continue basis commerciële, financiële of industriële activiteiten ontplooiën en 'daden van koophandel' stellen
- Hoge graad van autonomie: eigen RvB, beslissingsautonomie, niet bestuurd door politieke of andere organisaties

De criteria 'een initiatief van een groep of organisatie van burgers' en 'BTW-plichtig zijn' werden aanzien als minder belangrijke criteria.

Uit de focusgroep bleek evenwel dat een -verdere verfijning van deze criteria noodzakelijk is om tot een ultieme set van criteria voor sociaal ondernemen, of sociale ondernemingen, in Vlaanderen, te komen. Daarnaast bleken deze tien criteria ook te omvangrijk, en dient er gestreefd te worden naar een aantal essentiële criteria die minimaal noodzakelijk zijn om van een sociale onderneming te kunnen spreken. Bovenstaande prioritering is een belangrijke eerste stap om hiertoe te komen.

De gevolgde werkwijze heeft als belangrijke meerwaarde dat we niet enkel in lijn zijn met de internationale onderzoeksliteratuur en het Vlaamse beleid, maar ook met

het Europese beleid waar er een tendens is tot ‘verbreding’ van de sociale economie, alsook met de vertegenwoordigers van het werkveld van sociale ondernemingen (in de brede zin van het woord) in Vlaanderen zelf. Op deze manier kunnen we komen tot een afbakening die gedragen is door de academische wereld, het beleid en het werkveld zelf. Verdere stappen zullen dus in de toekomst gezet moeten worden om tot een set van criteria en definiëring te komen die scherp genoeg is, zodat op basis hiervan ook een correcte afbakening van sociale ondernemingen in de realiteit (en de administratieve databanken) kan gekomen worden. Op basis van deze criteria kan dan een databank aangelegd worden van sociale ondernemingen in de brede zin van het woord, die voldoen aan deze criteria en dus aanzien kunnen worden als de populatie van sociale ondernemingen in Vlaanderen.

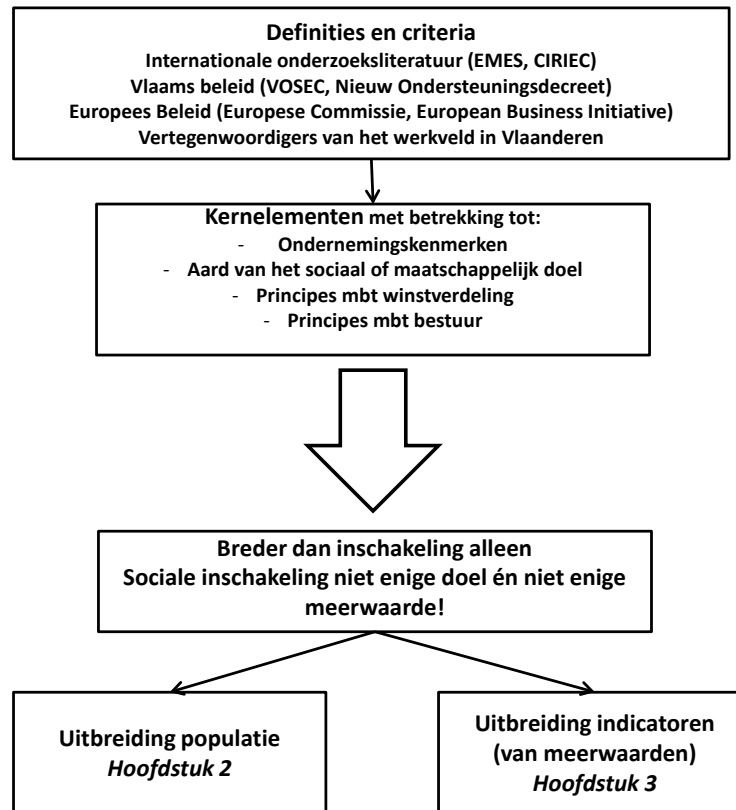
6. Tot slot: naar een uitbreiding van de monitor van de sociale economie

Bovenstaande evoluties nopen in de eerste plaats tot een aanpassing en een uitbreiding van de populatie van de monitor sociale economie. Een uitbreiding van de populatie van sociale ondernemingen, zoals ook reeds voorgesteld door Gijssels & Van den Broeck (2008), is aangewezen om de evolutie naar een brede invulling van de sociale economie, in lijn met de internationale literatuur en beleidsopties, te flankeren. Daarenboven zullen de hervormingen in het veld van de sociale inschakelingseconomie in Vlaanderen mogelijk ook een impact hebben op de afbakening en monitoring van de populatie aan sociale ondernemingen in Vlaanderen.

Daarnaast dringt ook een uitbreiding van de meting van gerealiseerde maatschappelijke meerwaarden zich op. Op basis van de definities en criteria kunnen we immers stellen dat sociale ondernemingen meer doen dan het produceren van goederen en diensten en het inschakelen van kansengroepen alleen, maar actief zijn op verschillende domeinen, verschillende sociale of maatschappelijke doelen nastreven en handelen op een manier die sociaal en ecologisch verantwoord is. De huidige monitor, die financieel-economische indicatoren en indicatoren op het vlak van tewerkstelling bevat, dient dan ook uitgebreid te worden met andere indicatoren.

Onderstaand schema geeft deze argumentatie weer.

In de volgende twee hoofdstukken bespreken we de mogelijke opties voor uitbreiding van de populatie aan ondernemingen en meerwaarden gerealiseerd door deze ondernemingen. Een laatste hoofdstuk vat alles samen en geeft het opzet voor een uitgebreide monitor schematisch weer.

HOOFDSTUK 2 : DE POPULATIE VAN SOCIALE ONDERNEMINGEN

In het technisch voorrapport (Gijssels & Van den Broeck, 2008) stelden de onderzoekers een driedeling van organisaties of ondernemingen in de sociale economie voor (Gijssels & Van den Broeck, 2008):

1. Ondernemingen die de sociale inschakeling door werk als primaire doelstelling hebben (sociale inschakelingseconomie).
2. Ondernemingen die de ondersteuning (financieel en professioneel) van de sociale economie als primaire doelstelling hebben.
3. Ondernemingen die andere sociale doelstellingen als primaire redenen voor de ontplooiing van hun economische activiteiten voorop stellen.

Dit 'gelaagde model' liet toe om de monitor in 'lagen' op te bouwen en aldus een meer of minder uitgebreide populatie aan ondernemingen te monitoren. Op deze manier kan de monitor als een instrument met een 'soepel aanpassingsvermogen' opgevat worden.

Op pragmatische wijze werden vervolgens vindplaatsen van sociale ondernemingen afgebakend, om aldus een repertorium op te kunnen bouwen van ondernemingen die door de monitor omsloten worden. Het uitgangspunt hiervoor waren erkenningen door de Vlaamse overheid, labels en lidmaatschappen van sectororganisaties of verenigingen van sociale ondernemingen (cf. dit zal ook het uitgangspunt zijn voor de uitbreiding van de monitor). Het gelaagde model werd als volgt vormgegeven:

- Versie 1 = sociale inschakelingseconomie: labels die enkel betrekking hebben op de erkenningen door de Vlaamse Gemeenschap (werkvormen en ondersteuningsstructuren).
- Versie 2 = versie 1 + vennootschappen die het transversale statuut van vennootschap met sociaal oogmerk (vso) hebben aangenomen, en coöperaties die een erkenning hebben gevraagd en verkregen voor de Nationale Raad voor de Coöperatie, voor zover deze vso's en coöperaties niet reeds in de vorige lijst werden opgenomen.
- Versie 3 = versie 2 + de ledenondernemingen van koepels en federaties van sociale economie-ondernemingen die in VOSEC vertegenwoordigd zijn en die niet reeds in versie 2 zijn opgenomen.

- Versie 4 = versie 3 + door andere erkenningsmechanismen gelabelde sociale economie ondernemingen die niet in versie 3 zijn opgenomen.

In samenspraak met het Departement en Vlaams Subsidieagentschap Werk en Sociale Economie werd ervoor geopteerd de monitor in een eerste beweging uit te draaien voor de sociale inschakelingseconomie en dus te beperken tot versie 1. Nu bestaat de uitdaging erin een populatie van sociale ondernemingen af te bakenen in lijn met de brede conceptualisering in de internationale onderzoeksliteratuur en de evoluties in het beleid ten aanzien van de sociale economie. We dienen hierbij concrete vindplaatsen van deze ondernemingen te detecteren. We dienen hierbij ook rekening te houden met de wijzigingen in de nieuwe regelgeving ten aanzien van de sociale inschakelingseconomie en de nieuwe regelgeving.

Op basis van de gehanteerde definitie en criteria in de Internationale onderzoeksliteratuur (cf. EMES, CIRIEC), het beleid in Europa (cf. Definitie en criteria Europese Commissie en European Business Initiative) en Vlaanderen (cf. Ondersteuningsdecreet), stellen we een uitbreiding van de populatie aan ondernemingen voor op basis van de volgende categorieën (zie hoofdstuk 1):

- Categorie 1: sociale inschakelingseconomie
- Categorie 2: ondersteuners van de sociale economie
- Categorie 3: coöperaties met een erkenning voor de Nationale Raad voor de Coöperatie en coöperaties die lid zijn van het informeel platform voor de mens- en milieuvriendelijke coöperaties in Vlaanderen - Coopkracht, voor zover ze niet reeds in voorgaande categorieën zijn vervat,
- Categorie 4: vennootschappen met sociaal oogmerk, voor zover ze niet reeds in voorgaande categorieën zijn vervat
- Categorie 5: ondernemingen die voldoen aan de set van criteria die ontwikkeld werd op basis van de onderzoeksliteratuur, beleidsdefinities in Europa en Vlaanderen en het werkveld (cf. hoofdstuk 1). Gezien de aard van de criteria gaat het om social profit ondernemingen die voldoen aan deze criteria.

Het gaat hierbij opnieuw om een gelaagd model van categorieën, in overeenstemming met een brede benadering of afbakening van de sociale economie, als mogelijke piste voor een uitbreiding van de monitor van de sociale economie in Vlaanderen. In de volgende paragrafen geven we meer informatie over

elk van de categorieën, en geven we aan waar we informatie over deze ondernemingen kunnen vinden op basis van administratieve databanken. In een laatste paragraaf argumenteren we welke categorieën we zullen meenemen voor de uitbreiding in het huidige Steunpunt voor de periode 2012-2015, en wat we eventueel voor een volgende uitbreiding, na 2015, vooropstellen.

1. Sociale inschakelingseconomie

De sociale inschakelingseconomie is een eerste type ondernemingen in de sociale economie monitor. De sociale inschakelingseconomie heeft als belangrijkste doelstelling het realiseren van de integratie van kansengroepen op de arbeidsmarkt (interne sociale finaliteit). De verschillende initiatieven in de sociale inschakelingseconomie combineren vaak een aanbod van tewerkstelling, gecombineerd met opleiding binnen de methodiek van trajectbegeleiding (Gijssels, 2010).

Om de ondernemingen te identificeren die deel uitmaken van de sociale inschakelingseconomie, werd voor de huidige monitor vertrokken vanuit erkenningmechanismen die als empirische criteria konden dienen voor afbakening van deze ondernemingen. Deze populatie van ondernemingen is bekend bij het Vlaams Subsidieagentschap voor Werk en Sociale Economie dat verantwoordelijk is voor de erkenning en subsidiëring van deze ondernemingen. Door gebruik te maken van het KBO-nummer van de verschillende ondernemingen waarvan de betalingsgegevens aanwezig waren in de databanken van het VSA WSE konden deze ondernemingen in het repertorium gekoppeld worden aan andere administratieve databanken om een profiel van de ondernemingen zowel als van de werknemers te kunnen schetsen (Deraedt & Van Opstal, 2009).

Om een overzichtelijke structuur te bewaren tussen het brede spectrum van beleidsmaatregelen maakten de onderzoekers het onderscheid tussen 'werkvormen' en 'tewerkstellingsmaatregelen'. Er is sprake van een werkvorm als het erkenningsmechanisme gekoppeld kan worden aan een onderneming. Op basis hiervan werden zes werkvormen onderscheiden:

- beschutte werkplaatsen,
- sociale werkplaatsen,
- invoegbedrijven,
- lokale diensteneconomie,

- werkervaringsbedrijven en
- activiteitencoöperaties.⁶

Daarnaast werden ook de arbeidszorginitiatieven ingebed binnen sociale en beschutte werkplaatsen mee opgenomen in de monitor.

Met tewerkstellingsstimuli wordt bedoeld op maatregelen die rechtstreeks aan een persoon worden gekoppeld, eerder dan aan een onderneming. De tewerkstellingsmaatregelen of –stimuli die werden opgenomen in de monitor zijn

- SINE,
- artikel 60'ers,
- DAC en
- gesco's.
- arbeidszorg

Voor een uitgebreide methodologie en werkwijze verwijzen we naar het technisch voorrapport van de monitor (Gijssels & Van den Broeck, 2008) en het methodologierapport (Deraedt & Van Opstal, 2009b).

Voor de uitbreiding van de monitor wordt deze populatie van ondernemingen die deel uitmaken van de sociale inschakelingseconomie, en de betreffende tewerkstellingsmaatregelen, opnieuw meegenomen. We zullen de meegenomen tewerkstellingsmaatregelen daarnaast uitbreiden met werknemers in een PWA-statuut en Artikel 61'ers (cf. overheveling bevoegdheden naar Vlaanderen in het kader van zesde Staatshervorming). Behalve deze tewerkstellingsmaatregelen, zal worden nagegaan in welke mate we dienstenchequebedrijven ook mee kunnen opnemen binnen de monitor sociale economie, aangezien zij ook kunnen aanzien worden als een maatregel om kansengroep in te schakelen op de arbeidsmarkt.

---

⁶ In de praktijk functioneren sommige werkvormen soms als één geheel. Zo kan een sociale werkplaats tegelijkertijd ook een werkervaringsbedrijf of arbeidszorgproject zijn. Omdat men als enige vertrekpunt de ondernemingsnummers had van de ondernemingen (enige mogelijke manier om nadien bijkomende gegevens te koppelen), werd voor de conceptualisering van de monitor echter wel uitgegaan dat de werkvormen elkaar uitsluiten. Concreet betekent dit dus dat een onderneming die zowel beschutte als sociale werkplaats omvat in de monitor als twee verschillende ondernemingen vervat zit en opgevolgd wordt.

Aangezien het VSAWSE blijft instaan als instelling voor de betaling van de subsidies en premies aan maatwerkbedrijven, maatwerkafdelingen en lokale diensteneconomie, zullen deze ondernemingen nog steeds op eenvoudige wijze via het VSA WSE opgelijst kunnen worden. Concreet gebeurt een aanvraag tot gegevens van het VSAWSE op een schriftelijke manier. De data worden normaliter gratis aangeleverd.

In het nieuwe Ondersteuningsdecreet wordt daarnaast gesteld dat ook ondernemingen die een subsidieaanvraag tot sociale economie onderneming hebben ingediend onder de doelgroep van het decreet vallen, en aldus aanzien kunnen worden als sociale economie ondernemingen. Deze groep zal dan ook meegenomen worden in de uitbreiding van de monitor. Deze informatie is eveneens terug te vinden bij het VSAWSE, aangezien zij instaan voor de erkenningen en subsidiëringen.

Met betrekking tot arbeidszorg stellen we een uitbreiding voor in vergelijking met de huidige monitor voor de sociale inschakelingseconomie, waarbij enkel arbeidszorginitiatieven werden opgenomen binnen de sociale en beschutte werkplaatsen. Ook voor arbeidszorg wordt er immers gewerkt aan een nieuwe regelgeving en werd er een nieuw kader uitgewerkt: W² (W-kwadraat). Waar arbeidszorg voordien enkel structureel verankerd was in de regelgeving van de sociale werkplaatsen, in de regelgeving 'begeleid werken', is het opzet van het nieuwe kader en de nieuwe regelgeving om geïntegreerde werk-welzijn trajecten vorm te geven voor personen die niet, niet meer of nog niet kunnen participeren op de arbeidsmarkt. Hiervoor wordt een samenwerking opgezet tussen de beleidsdomeinen Sociale Economie, Werk en Welzijn. Een expliciete doelstelling van dit nieuwe kader en nieuwe regelgeving is een verbetering van de geestelijke gezondheidszorg.⁷ Aangezien de focus dus niet enkel wordt gelegd op 'werk', maar ook op het aspect 'welzijn', en er ook een samenwerking is tussen de verschillende beleidsdomeinen, lijkt het ons waardevol en opportuun om ons in de uitbreiding van de monitor niet enkel te focussen op de arbeidszorgprojecten binnen sociale economie en een 'werkcontext', maar ook op dit welzijnsaspect. Dit willen we concreet doen om ook arbeidszorginitiatieven mee te nemen die worden ingericht binnen de geestelijke gezondheidszorg (cf. en niet enkel die initiatieven die ingericht

---

⁷ <http://www.werk.be/>
WSE REPORT

zijn binnen de sociale inschakelingseconomie, en subsidiering ontvangen vanuit het VSAWSE).⁸

Praktisch gezien zullen we hiervoor informatie gebruiken op provinciaal niveau. Hier wordt immers alle informatie over arbeidszorgmedewerkers verzameld via een uniform registratiesysteem. Deze informatie wordt aangeleverd via de arbeidszorginitiatieven zelf. Dit laat ons toe om betrouwbare data te schetsen in verband met alle arbeidszorginitiatieven in Vlaanderen. Deze data kunnen aangevraagd worden, en via het KBO-nummer van de initiatieven, of het rijksregisternummer van de werknemers, kunnen we een koppeling maken met de andere ondernemingen in de sociale inschakelingseconomie.

Gegeven de nieuwe decreten en regelgevingen met betrekking tot de sociale inschakelingseconomie, leek een aanpassing van de monitor aan de nieuwe categorieën nodig. Aangezien de nieuwe decreten echter in werking treden midden 2014, en de uiteindelijke omschakeling voorzien wordt in 2015 (cf. alle ondernemingen die nu horen tot de sociale inschakelingseconomie zullen dan normaliter omgeschakeld zijn volgens de statuten beschreven in het Maatwerkdecreet en decreet LDE), zal deze informatie nog niet volledig voorhanden zijn in de administratieve databanken op het moment dat wij onze aanvraag zullen doen, zijnde 2014. We zullen daarnaast gebruik maken van gegevens van 2013, omdat dit de meest recente data zijn op het moment van aanvraag, waarvan ook alle noodzakelijke informatie op dat moment in de administratieve databanken aanwezig is. We zullen echter wel de informatie die op dat moment beschikbaar is met betrekking tot de omschakeling in het kader van het nieuwe Maatwerkdecreet opvragen. Het gaat dan om informatie van 1 juli 2014. Op deze manier kunnen we al een gedeeltelijk zicht krijgen op de veranderingen in statuten en kenmerken van ondernemingen binnen het kader van het nieuwe Maatwerkdecreet.

2. Ondersteuning van de sociale economie: CollondSE

In het technisch voorrapport van de huidige monitor van de sociale inschakelingseconomie (Gijssels & Van den Broeck, 2008) wordt gemotiveerd om

---

⁸ In de rapportering zullen we duidelijk het onderscheid maken tussen werk- en niet-werk gesubsidieerde arbeidszorginitiatieven.

de erkende ondersteuners van de sociale economie mee op te nemen, aangezien zij een essentieel onderdeel vormen van de sociale economie. Het gaat om de startcentra, adviesbureaus en solidaire financiers. In de huidige monitor werd deze groep uiteindelijk niet meenemen. In de uitbreiding van de monitor stellen we voorop om de ondersteuners van de sociale economie wél mee te nemen, maar we baseren ons hiervoor op de nieuwe ondersteuningsstructuur zoals ze wordt uitgevoerd in het kader van het nieuwe Maatwerk en Ondersteuningsdecreet.

Binnen dit nieuwe decreet is de voornaamste ondersteuningsorganisatie CollondSE, de Collectieve ondersteuning voor de Sociale Economie. CollondSE heeft tot doel het ondernemerschap op het vlak van de sociale economie te ondersteunen door collectieve dienstverlening voor sociale economie en de sociale economie ondernemingen te formuleren en organiseren. Hiervoor werd een convenant afgesloten tussen CollondSE en de Vlaamse Overheid. Deze convenant omvat vijf deelopdrachten⁹:

1. Eerste lijnsinformatie ondernemerschap sociale economie
2. Kennisopbouw en expertiseontwikkeling
3. Opleidings- en uitwisselingstrajecten
4. Aanbod voor startende ondernemingen
5. Promotie ondernemerschap in sociale economie

Het convenant werd getekend in de zomer van 2013, de effectieve opstart van CollondSE is voorzien voor de zomer van 2014. Eind 2013 hebben we dus nog geen concreet zicht op de concrete werking van CollondSE. We stellen desalniettemin voorop om ook deze onderneming mee op te nemen binnen de monitor. Alle informatie die aanwezig is over CollondSE zal terug te vinden zijn via VSAWSE, en via CollondSE zelf. Hiervoor wordt ook overleg vooropgesteld met CollondSE zelf.

3. Coöperaties met een NRC-erkenning

In de wetenschappelijke literatuur worden coöperaties genoegzaam als één van de drie basispijlers van de sociale economie in brede zin gerekend. Dit omdat de ideologische onderbouw van de coöperatieve ondernemingsvorm mee aan de basis

---

⁹ <http://www.socialeconomie.be/>

lag voor deze van de sociale economie.¹⁰ De Belgische coöperatieve vennootschappen werken echter niet allemaal volgens de coöperatieve principes. De liberale wetgeving op coöperatieve vennootschappen, teruggaand tot 1873, maakt ook in haar aangepaste versie, geen gewag van de coöperatieve principes (Gijssels & Van Opstal, 2008). De coöperaties uit ons land die zich inschakelen in de principes van de Internationale Coöperatieve Alliantie (ICA) hebben zich in 1955 verenigd en de Nationale Raad voor de Coöperatie (NRC) in het leven geroepen (Koninklijk Besluit van 8 januari 1962). Voorwaarden voor erkenning voor de NRC zijn: vrijwillige toetreding, gelijk stemrecht of beperking van het stemrecht op de algemene vergaderingen, de aanstelling van bestuurders door de algemene vergadering, een matig dividend, een *ristorno* aan de vennoten.¹¹

Ook volgens de verschillende criteria in de definities, en de criteria die we formuleerden in samenspraak met het veld, lijken coöperaties tot de groep van sociale ondernemingen te horen, op voorwaarde dat ze inderdaad deze coöperatieve principes onderschrijven, alsook hiernaar handelen. In het Vlaamse ondersteuningsdecreet (cf. hoofdstuk 1) worden coöperaties bovendien expliciet als ondernemingen gezien die een beroep kunnen doen op een subsidiëring vanuit de Vlaamse Regering als sociale economie onderneming, met de voorwaarde dat het gaat om coöperaties die de coöperatieve principes of voorwaarden van het NRC onderschrijven en dus een NRC erkenning hebben. Hieruit blijkt dat volgens het Vlaamse beleid, de NRC-erkende coöperaties een essentieel onderdeel vormen van de sociale economie in Vlaanderen.

De lijst van erkende coöperaties omvat momenteel een 500-tal coöperaties. Op basis van onze veldkennis weten we dat dit geen exhaustieve lijst is van coöperaties die volgens het coöperatieve gedachtegoed functioneren. Een aantal van deze coöperaties heeft immers geen erkenning aangevraagd, omdat ze niet van het systeem van erkenning op de hoogte zijn of omdat de erkenningsvoorwaarden onduidelijk of de voordelen niet relevant voor hen zijn (Gijssels & Van Opstal, 2008). In principe is het de bedoeling dat alle coöperaties die volgens de

---

¹⁰ Voor een bespreking van de relatie tussen het coöperatief project en sociale economie, zie Marée en Saive, 1984.

¹¹ http://mineco.fgov.be/SME/Cooperatives/council_nl.htm.

coöperatieve principes werken een erkenning zouden hebben voor de NRC. De NRC heeft hier nog werk aan de winkel en is hier ook volop mee bezig, ondersteund door de impuls die het VN Internationaal Jaar van de Coöperaties aan het coöperatief ondernemen gaf en de acties en communicaties van de ICA en leidinggevende coöperaties in het veld (zoals bv. Desjardins die het initiatief nam tot de organisatie van een International Summit of Cooperatives in oktober 2012 in Québec). Een andere vindplaats coöperaties die in Vlaanderen volgens de coöperatieve principes werken, is de ledenlijst van Coopkracht, het informele overlegplatform voor de mens- en milieuvriendelijke coöperatieve bedrijven in Vlaanderen.¹² Op basis van de ledenlijst van dit overlegplatform kunnen we eveneens tot een overzicht van de coöperaties komen die werken volgens principes van mens- en milieuvriendelijk ondernemen. Een combinatie van beide lijsten (NRC en Coopkracht), laat ons toe een zo exhaustief mogelijk overzicht te bekomen. Ook in de Kruispuntbank Ondernemingen (KBO) kan informatie teruggevonden worden over deze ondernemingen.

4. Vennootschappen met Sociaal Oogmerk (VSO)

Om ondernemen met een sociaal doel mogelijk te maken, werd in België het transversale statuut van 'vennootschap met sociaal oogmerk' gecreëerd (wet van 13 april 1995). Het moest een tegenhanger in het vennootschapsrecht bieden voor het vzw-statuut en een aantal problemen in de vzw-wetgeving op te lossen. Gewoonlijk nemen de organisaties die in België ter realisatie van een sociaal doel worden opgericht het statuut van 'vereniging zonder winstoogmerk' (vzw) aan. In de feiten zijn het vaak quasi-ondernemingen. De wet laat hen toe commerciële activiteiten te ontplooiën in zoverre die bijkomstig zijn aan het niet-winstgevend hoofddoel, maar over de grenzen van deze bijkomstige activiteiten is er geen eenduidigheid (Denef, 2004; Coates, Van Steenberge & Denef, 2008). Vso's mogen handelsvennootschappen zijn die commerciële activiteiten ontwikkelen met een sociaal doel. Daarenboven vertoont de kapitaalsstructuur van vzw's gebreken vanuit het oogpunt van financiering (er wordt geen minimumkapitaal vereist, derden moeten zich borg stellen en bestuurders worden persoonlijk aansprakelijk gesteld). Het is niet mogelijk een bestaande vzw om te zetten naar een vennootschap en er bestaat geen algemene fusiereglementering ten aanzien van vzw's (Denef, 2004;

---

¹² <http://www.coopkracht.org>

Coates, Van Steenberge & Deneff, 2008; Gijsselinckx, Coates & Deneff, 2011). Tenslotte heeft het vso-statuut tot doel bepaalde vormen van werknemersparticipatie mogelijk te maken (Gijsselinckx & Van Opstal, 2008b; Gijsselinckx, Coates & Deneff, 2011). Zie Coates (2008) voor een uitgebreide analyse van de regelgeving met betrekking tot de vennootschap met sociaal oogmerk en de vergelijking met de vzw en Mertens & Dujardin (2008) voor een eerste verkennende analyse van het profiel van de vso's.

Het statuut van vennootschap met sociaal oogmerk kan worden toegekend aan elke handelsvennootschap, ongeacht de rechtsvorm (coöperatieve vennootschap, naamloze vennootschap, besloten vennootschap met beperkte aansprakelijkheid, ...) op voorwaarde dat deze voldoet aan enkele statutaire verplichtingen die nauw aansluiten bij de coöperatieve principes en de principes van de sociale economie (Gijsselinckx & Van Opstal, 2008b; Gijsselinckx, Coates & Deneff, 2011; Coates, Van Steenberge & Deneff, 2008).

Concreet moeten de statuten van de vso's aan de volgende voorwaarden voldoen (Coates & Van Opstal, 2010):

- Een nauwkeurige omschrijving van het sociaal oogmerk dat de vso overeenkomstig haar doel verricht. De vennoten mogen geen of een beperkt vermogensvoordeel nastreven. Het belangrijkste oogmerk mag bovendien niet bestaan in het verlenen van een onrechtstreeks vermogensvoordeel.
- Het rechtstreeks vermogensvoordeel (dividend) mag in geen geval meer bedragen dan het maximaal dividend dat door de koning is bepaald met betrekking tot de vennootschappen die erkend zijn door de Nationale Raad voor de Coöperatie, dit wil dus zeggen 6% (cf. beperking winstverdeling).
- Men is verplicht om statutair te omschrijven op welke wijze de winst wordt besteed.
- Aan ieder personeelslid de mogelijkheid wordt geboden om uiterlijk een jaar na zijn indienstneming door de vennootschap de hoedanigheid van vennoot te verkrijgen. De vso wordt op die manier de enige vennootschapsvorm waarin werknemersparticipatie als een wettelijk recht wordt gedefinieerd.
- De statuten dienen te bepalen dat niemand aan de stemming mag deelnemen met meer dan een tiende van het aantal stemmen verbonden aan de vertegenwoordigde aandelen. Deze bijzondere stemkrachtbeperking is een extra bescherming voor de zeggenschap van de personeelsleden en zal

ertoe leiden dat men zelfs met een kleine personeelsparticipatie rekening moet houden.

- De bestuurders of zaakvoerders van de vso moeten ieder jaar een bijzonder verslag uitbrengen over de wijze waarop de vennootschap toezicht heeft uitgeoefend op haar oogmerk, vastgesteld in de statuten.

In de statuten van een vso dienen met andere woorden verschillende bepalingen opgenomen te worden die overeenkomen met criteria gesteld in de verschillende definities die verkend werden in hoofdstuk 1.

De vso had als alternatief moeten dienen voor veel organisaties in de sociale economie. De wetgever heeft ook voorzien in een omzettingsprocedure van een vzw naar een vso, zonder vereffening van de vzw: de vzw wordt niet ontbonden en blijft haar rechtspersoonlijkheid behouden. In 2008 was er echter sprake van slechts een 500-tal vso's (Coates & Van Opsta, 2010). Uit het resultatenrapport van de monitor bleek ook dat slechts een minderheid van de sociale inschakelingseconomie ondernemingen het statuut van VSO had (Deraedt & Van Opstal, 2009).

Omwille van het feit dat deze types ondernemingen aanzien kunnen worden als sociale ondernemingen bij uitstek (cf. voorgaande), stellen we een uitbreiding van de monitor voor met deze ondernemingen. We kunnen aannemen dat een deel van de populatie aan vso's in Vlaanderen reeds vervat zit binnen de populatie aan ondernemingen binnen de sociale inschakelingseconomie, al bleek uit het resultatenrapport van de huidige monitor dat dit aandeel zeer beperkt is. Een uitbreiding van de monitor met deze groep laat ons echter toe om na te gaan in welke mate het aantal vso's een evolutie heeft gekend sinds de meting in 2010 (cf. 500 vso's), zowel wat betreft het totale aantal, als wat betreft het aandeel sociale inschakelingsondernemingen en coöperaties (cf. op deze manier kunnen we bijvoorbeeld nagaan in welke mate coöperaties volgens dit statuut opereren, en dus bovenstaande elementen in de statuten hebben opgenomen). Dit laat ons toe om, 20 jaar na de introductie van dit statuut, de totale balans op te maken.

Concreet kunnen we de vso's op basis van hun rechtsvorm terugvinden worden in de Kruispuntbank Ondernemingen (KBO).

5. Social profit ondernemingen die voldoen aan de criteria voor sociaal ondernemen

Zoals in het vorige hoofdstuk werd beschreven, hebben we op basis van een verkenning van de internationale onderzoeksliteratuur, de beleidsmatige definities van sociale economie of sociaal ondernemen in Vlaanderen en Europa, en op basis van overleg met de vertegenwoordigers van het werkveld van de sociale economie in Vlaanderen een set van tien criteria voor sociaal ondernemen geformuleerd. Deze criteria zijn hiermee aangepast aan de lokale Vlaamse context, en zijn gedragen door het werkveld van de sociale economie. Om de populatie van sociale ondernemingen verder uit te breiden, is een mogelijke stap dan ook om die ondernemingen te selecteren die voldoen aan deze criteria. We stellen voor om hiervoor de Profit ondernemingen in Vlaanderen mee te nemen. Deze uitbreiding werd ook voorgesteld in het technisch voorrapport van de huidige monitor voor de sociale inschakelingseconomie (Gijssels & Van den Broeck, 2008; Deraedt & Van Opstal, 2009), maar werd op dat moment niet uitgevoerd. We gaan dan ook in op de vraag van de onderzoekers om deze uitbreiding in de toekomst te vervolledigen, maar gaan een stap verder door hieraan ook de criteria voor sociaal ondernemen te koppelen die gedragen worden door de internationale onderzoeksliteratuur, Vlaamse en Europese beleidsmatige definities en de vertegenwoordigers van het werkveld.

De vele vzw's die in Vlaanderen goederen en diensten op de markt aanbieden en hierbij een intern of extern sociaal doel lenigen, kunnen immers ook als sociale ondernemingen gezien worden. Ze worden vertegenwoordigd door Verso, de intersectorale werkgeversorganisatie in de social profit. Verso benoemt hen als 'social profit' organisaties en definieert de social profit sector als het geheel van economische organisaties, die gelijktijdig voldoen aan de volgende twee criteria:¹³

- Doel is niet gericht op winst(maximalisatie) en de vergoeding van het geïnvesteerde kapitaal, maar op dienstverlening aan de leden of aan de collectiviteit.
- De financiering van de productiekosten wordt minstens voor een deel uit andere middelen gehaald dan de verkoop van goederen/diensten tegen een

---

¹³ www.verso-net.be

prijs die de productiekosten dekt (voorbeelden zijn overheidssubsidies, giften, bijdragen, vrijwilligerswerk, enzovoort).

Daarnaast, zo stelt Verso, zijn ondernemers uit de social profit sector begaan met innovatie, gezond financieel beheer en professioneel management. Daarnaast gaan zij de uitdaging aan om het evenwicht te zoeken tussen ‘betrokkenheid van stakeholders’, ‘verhoging van de persoonlijke levenskwaliteit (mensgericht engagement)’ en ‘versterking van sociale cohesie en solidariteit (maatschappijgericht engagement).’¹⁴

Het gaat om ondernemingen die actief zijn in volgende sectoren:¹⁵

- De gezondheidszorg: ziekenhuizen, thuisverpleging, geestelijke gezondheidszorg, revalidatiecentra, ...
- De welzijnssector, gaande van algemeen welzijnswerk tot doelgroepspecifieke diensten zoals kinderopvang, jongerenbijstand, ouderenzorg, residentiële en ambulante zorg voor personen met een handicap, sociale wooninitiatieven, ...
- De socioculturele sector: organisaties die werken rond cultuur (musea, bibliotheken, culturele centra, ...), jeugd, volwassenenwerk, sport, toerisme, media, milieu, minderheden, vorming en beroepsopleiding, lokale diensteneconomie, samenlevingsopbouw, ontwikkelingsamenwerking, ...
- De sector van de aangepaste tewerkstelling, meer bepaald de beschutte en sociale werkplaatsen.
- Het onderwijs.
- De mutualiteiten.

Een deel van de populatie van social profit ondernemingen zit dus reeds vervat in de huidige monitor van de sociale inschakelingseconomie, namelijk de beschutte en sociale werkplaatsen die samen omschreven worden als de sector van de aangepaste tewerkstelling, evenals de lokale diensteneconomie die bij de socioculturele sector is ondergebracht. De populatie van social profit ondernemingen is tegelijkertijd echter breder en smaller dan deze van de sociale economie.

---

¹⁴ idem

¹⁵ idem

De social profit is beperkter dan de sociale economie, in die zin dat de sociale economie ook ondernemingen omvat uit andere domeinen dan diegene die Verso als haar sectoren van maatschappelijke dienstverlening omschrijft, maar die in hun governance en werking wel werken volgens de principes van de sociale economie (voorrang van arbeid op kapitaal, democratische participatie, maatschappelijke inbedding, transparantie, kwaliteit en duurzaamheid). Anderzijds is de social profit ruimer dan de sociale economie in die zin dat de sociale economie enkel private ondernemingen omvat die een minimum aan betaalde tewerkstelling hebben en werken met een minimum aan marktmiddelen, terwijl de social profit ook publieke organisaties en organisaties omvat die geheel op niet-markt middelen steunen.

Op vlak van de inkomstenmix ligt bij Verso de klemtoon op het feit dat ook niet-marktmiddelen ingezet worden ter financiering van de productiekosten. In de sociale economie heet het dat de sociale ondernemingen goederen en diensten waarvoor een behoefte bestaat op de markt aanbieden. Desgevallend kunnen inkomsten uit de markt aangevuld worden met niet-marktinkomsten waar dit nodig is, zoals bijvoorbeeld in de sociale inschakelingseconomie. De facto komt het vaak op hetzelfde neer, al zijn er binnen de social profit ook organisaties die volledig met niet-markt middelen werken en zijn er binnen in de sociale economie ondernemingen die uitsluitend met middelen uit de markt werken.

Vaak loopt dit gelijk met een onderscheid op vlak van controle en zeggenschap (over de oprichting en de werking van een organisatie. Organisaties die een zekere autonomie hebben tegenover de overheid of 'gedomineerd' worden door andere actoren dan de overheid, worden als private organisaties bestempeld. Voor de sociale economie is het private karakter van een organisatie een belangrijk onderscheidend criterium. Ook al omvat dit domein ook organisaties die door overheden opgericht of in belangrijke mate ondersteund worden, een eigen, autonome besluitvormingsstructuur is een cruciale voorwaarde om deze organisaties tot de sociale economie te rekenen. Verso daarentegen rekent zowel private als publieke organisaties tot het domein van de social profit (Verso, 2005).

	<u>Private sector</u> zonder winstoogmerk	<u>Publieke sector</u> zonder winstoogmerk
<u>Gemengde middelen</u> (markt- en niet-markt middelen)	Organisaties die werken met gemengde middelen (ziekenhuizen, sociale en beschutte werkplaatsen,...)	Overheidsbedrijven (NMBS, Post,...), openbare ziekenhuizen
<u>Niet-markt</u> middelen	Organisaties die werken met niet-marktmiddelen (vrij onderwijs, mutualiteiten, stichtingen)	Overheidsdiensten: onderwijs, cultuur, maatschappelijke dienstverlening, administraties,...

Bron: Verso (VCSPD), 2005

Een overeenkomst tussen sociale economie en social profit is gelegen in het feit dat dienstverlening aan de leden of aan de collectiviteit voorop staat en winst(maximalisatie) niet het doel van het ondernemen is. Social profit ondernemingen zal men traditioneel als non-profit ondernemingen typeren, terwijl ondernemingen in de sociale economie veeleer als not-for-profit omschreven zullen worden.

Concreet gaat het dus om de ondernemingen in de social profit die diensten op de markt aanbieden waarvoor een prijs gevraagd wordt en waarbij een minimum aan betaalde arbeid wordt verricht (dus geen zuivere vrijwilligersorganisaties) en die een belangrijke mate van autonomie hebben. Deze organisaties kunnen teruggevonden worden in de databank van VERSO, de intersectorale werkgeversorganisatie voor de social profit in Vlaanderen. Deze databank bevat informatie over het aantal arbeidsplaatsen, het aantal werknemers en het aantal vestigingen of organisaties. Ook lijsten van ledenorganisaties van Verso bevatten informatie over de verschillende private organisaties in de social profit die ze vertegenwoordigen. Verso heeft zelf een indeling gemaakt van de verschillende activiteitensectoren die de Vlaamse social profit omvatten, dit vormt dus een betrouwbaar en accuraat uitgangspunt voor de identificatie van de ondernemingen.¹⁶

Als werkwijze stellen we voor om social profit ondernemingen te selecteren die voldoen aan deze criteria. Om dit te realiseren, is het essentieel om aan de vertegenwoordigers van deze organisaties te vragen aan te geven welke ledenorganisaties voldoen aan deze criteria, en om vervolgens een lijst van deze ondernemingen met KBO-nummer te bezorgen. Op basis hiervan kan de noodzakelijke bijkomende informatie uit de administratieve databanken gekoppeld worden.

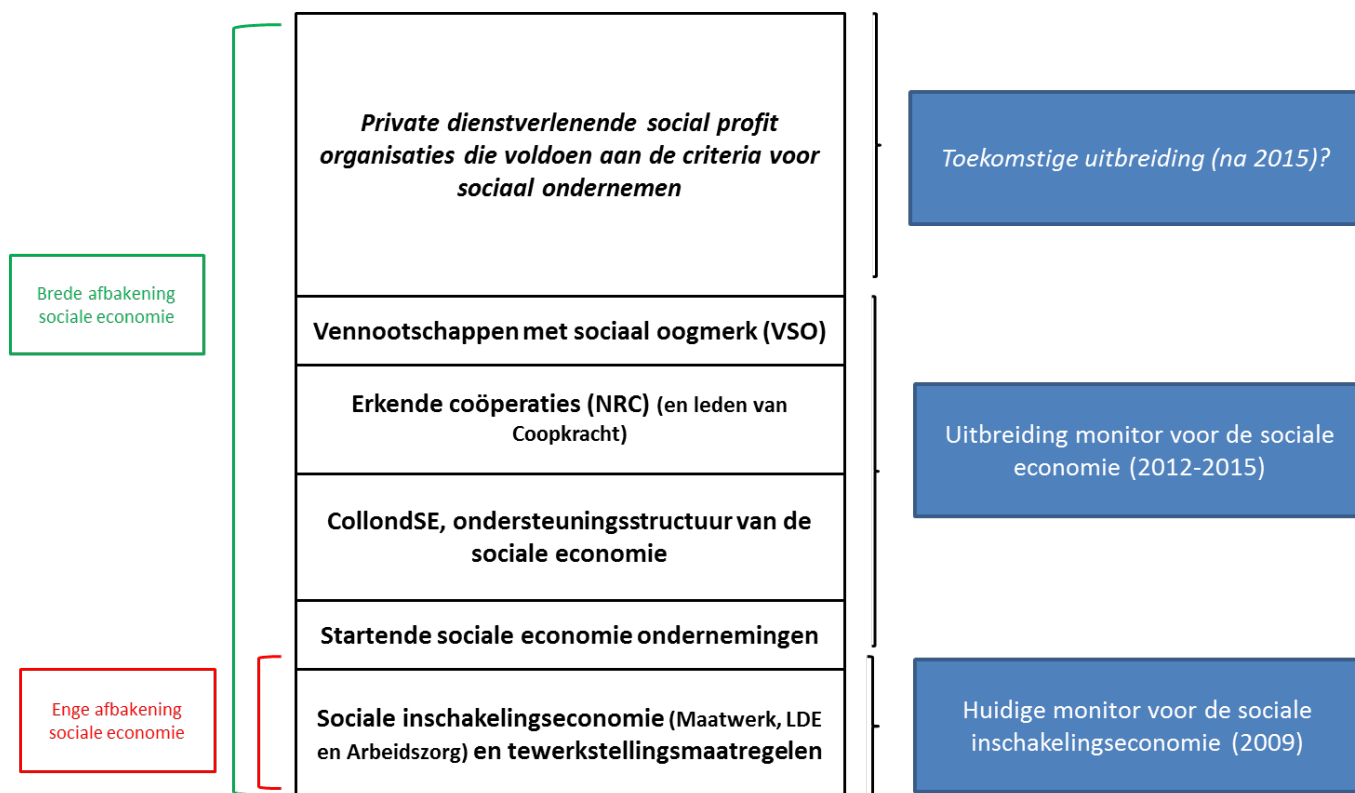
---

¹⁶ <http://www.verso-net.be/>

6. Naar een uitbreiding van de populatie aan ondernemingen

Vertrekkend vanuit de brede afbakening van de sociale economie, of sociale ondernemingen, en rekening houdend met het praktische gegeven van het identificeren van deze ondernemingen – en drempels die hiermee gepaard gaan –, stellen we volgend gelaagd model voor de databank van ondernemingen in de nieuwe monitor sociaal ondernemen voor:

De kern van de monitor bestaat uit de ondernemingen in de sociale inschakelingseconomie, de groep die op dit moment ook in de huidige monitor voor de sociale inschakelingseconomie is opgenomen. We breiden deze groep evenwel uit met alle arbeidszorginitiatieven, ook degenen die niet gesubsidieerd worden door het VSAWSE, alsook de opstartende sociale economie ondernemingen, gezien zij een belangrijke plaats krijgen toegewezen in het nieuwe Ondersteuningsdecreet. Daarnaast voegen we enkele tewerkstellingsmaatregelen toe (cf. PWA, Art61) aan de reeds bestaande maatregelen (Art.60, Gesco, Sine, DAC). We gaan ook na wat mogelijkheden zijn om organisaties die werknemers met dienstencheques tewerkstellen te identificeren en mee op te nemen.

We breiden deze groep uit met de ondersteuningsstructuur voor de sociale economie, CollondSE (cf. Maatwerkdecreet en nieuw Ondersteuningsdecreet). Informatie over deze organisatie kan teruggevonden worden bij het VSAWSE en bij CollondSE zelf.

Een bijkomende uitbreiding betreffen de NRC-erkende coöperaties (eventueel aangevuld met de leden van Coopkracht), aangezien zij traditioneel als pijlers van de sociale economie worden aanzien. Ook de waarden volgens dewelke zij handelen sluiten aan bij de criteria die aanwezig zijn in de definities in de onderzoeksliteratuur en het Vlaamse en Europese Beleid. In het nieuwe Ondersteuningsdecreet wordt bovendien ook expliciet gesteld dat de NRC-erkende coöperaties kunnen geïdentificeerd worden als sociale economie ondernemingen. Deze groep kan teruggevonden worden via de KBO, de ledenlijst van het NRC en de ledenlijst van Coopkracht.

Een bijkomende categorie betreffen de vennootschappen met sociaal oogmerk (vso's), aangezien het hier gaat om ondernemingen die kunnen aanzien worden als sociale ondernemingen bij uitstek. Het is echter belangrijk om op te merken dat een deel van deze populatie vermoedelijk al vervat zit binnen de sociale inschakelingseconomie en de NRC-erkende coöperaties. Door de vso's mee te nemen kunnen we een concreet zicht krijgen op de mate waarin dit statuut aanwezig is in de populatie van bovenstaande ondernemingen, en zijn we in staat om een beeld te krijgen van de volledige populatie van de vso's in Vlaanderen (cf. 20 jaar na de introductie van dit specifieke statuut).

Tot slot vormt een uitbreiding met de social profit ondernemingen die voldoen aan de criteria van sociaal ondernemen gesteld door het HIVA een laatste mogelijke uitbreiding van de monitor voor de sociale economie, waarmee het hele veld van de sociale economie mee opgenomen wordt in de monitor. Echter, gezien het feit dat deze groep niet omvat wordt door het nieuwe Ondersteuningsdecreet, en er onvoldoende draagvlak bleek te zijn voor een uitbreiding met de social profit ondernemingen die voldoen aan de criteria voor sociaal ondernemen, werd in samenspraak met het Departement voor Werk en Sociale Economie beslist om deze uitbreiding op dit moment niet uit te voeren. We voeren daarnaast al een grote uitbreiding van de bestaande monitor uit. Een uitbreiding met het veld van social profit ondernemingen die voldoen aan de criteria voor sociaal ondernemen zou een te grote stap zijn, en zou veel tijd vergen. We opteren in dat opzicht eerder voor een

‘dynamisering’ van de monitor voor de sociale economie (cf. zie volgend hoofdstuk). Niets sluit echter uit dat de uitbreiding met deze ondernemingen alsnog kan uitgevoerd worden, en we pleiten er dan ook voor om dit als een stap voor het nieuwe Steunpunt (na 2015), en bij een nieuwe uitbreiding van de monitor, voorop te stellen.

Onderstaande tabel geeft een kort overzicht van de verschillende organisaties en de vindplaatsen van deze organisaties. Voor alle databanken geldt een geschreven aanvraag, voor de ene al meer geformaliseerd (bijvoorbeeld VKBO) dan voor de andere (bijvoorbeeld NRC, Coopkracht, VSAWSE). De kost hiervoor is voor alle databanken normaliter gratis.

Ondernemingen	Databanken/vindplaatsen
Sociale inschakelingseconomie	VSAWSE
Startende sociale economie ondernemingen	VSAWSE
Arbeidszorginitiatieven niet erkend door VSAWSE	Provinciale registratiesystemen
CollondSE	VSAWSE, CollondSE
Coöperaties met een erkenning voor de NRC en leden Coopkracht	NRC, Coopkracht, VKBO
Vennootschappen met sociaal oogmerk (vso's)	KBO

HOOFDSTUK 3: INDICATOREN VOOR HET METEN VAN MAATSCHAPPELIJKE MEERWAARDEN

Behalve een uitbreiding van de monitor op vlak van de afbakening van de populatie ondernemingen, wordt ook een uitbreiding van de indicatorenset beoogd. In de beleidsnota Sociale Economie 2009-2014 wordt immers gesteld dat ondernemen in de toekomst een andere kijk op ondernemen vereist, waarbij het primaat van de financiële winst moet worden verlaten. Het zal erop aan komen om in te spelen op maatschappelijke behoeften en zo maatschappelijke meerwaarden waar te maken. Steeds meer dringt het besef door dat economische winst niet langer de enige maatstaf zal zijn, maar dat de ecologische en maatschappelijke rentabiliteit evenzeer van belang zijn (Decreet betreffende de ondersteuning van ondernemerschap in de sociale economie en de stimulering van het maatschappelijk verantwoord ondernemen van 8 februari 2012). Die maatschappelijke meerwaarden binnen en buiten de sociale economie moeten zichtbaar worden. Vandaar dat we verder willen gaan dan het meten van resultaten op het vlak van het financieel-economische en de tewerkstelling alleen. Met de uitgebreide monitor willen we andere maatschappelijke meerwaarden die door sociale ondernemingen gerealiseerd worden in kaart brengen.

Net zoals de initiële monitor is het ook in het kader van dit onderzoek de bedoeling maximaal te werken met de informatie die in bestaande databanken beschikbaar is. We gaan na wat er voor welke ondernemingen aan gegevens reeds voorhanden is in de nationale databanken. Echter, niet alle maatschappelijke meerwaarden kunnen via indicatoren op basis van databanken gemeten worden. We argumenteren dat een meer omvattende monitor niet enkel via de tot dusver gehanteerde methodologie (de weg van de databanken) tot stand kan komen, maar dat een triangulatie van methoden nodig is, zoals voorgesteld in het meerjarenplan van het

Steunpunt WSE.¹⁷ Een aantal indicatoren zullen steeds via complementaire analyses (survey, case studies) moeten verzameld worden. Hiervoor werd een samenwerking opgezet met UGent, die deel b van dit werkpakket zullen uitvoeren (cf. voetnoot). Zij zullen een bevraging opzetten bij de sociale ondernemingen die door de monitor omvat worden, om na te gaan welke multiple meerwaarden zij realiseren.

We merken tot slot op dat de maatschappelijke meerwaarden die we onderkennen en wensen te observeren dynamisch zijn, want verband houden met maatschappelijk vigerende waarden en normen die zelf een dynamisch gegeven zijn. In de jaren zestig werden effecten in het domein van het milieu bijvoorbeeld veel minder belangrijk geacht dan vandaag. In het overheidsbeleid (zowel op Europees als op regionaal en lokaal niveau) wordt sociale inschakeling als belangrijk maatschappelijk effect gezien en vandaar dat het zo prominent figureert in de bestaande monitor. Met het toekomstproject 'Vlaanderen in Actie' (ViA) wil Vlaanderen zich tegen 2020 in de top vijf van Europese regio's bevinden op economisch, sociaal en ecologisch vlak. Hieruit blijkt opnieuw duidelijk de aandacht voor meer dan het economische domein alleen, en het streven naar het realiseren van en zichtbaar maken van multiple maatschappelijke meerwaarden.¹⁸ Het MVO-beleid van de Vlaamse minister voor Sociale Economie en het stimulerend beleid ten aanzien van coöperatief ondernemen in dit kader, zetten in op de realisatie van een 'socialere economie' waarin meerdere meerwaarden gerealiseerd worden, naast

---

¹⁷ De elaboratie van de monitor betreft het eerste werkpakket van de onderzoekslijn 'sociale economie' binnen het Steunpunt WSE. Dit pakket bestaat uit twee delen en zal uitgevoerd worden door het HIVA en de Hogeschool Gent. Het eerste deel (WP1a) betreft een uitbreiding van de populatie van ondernemingen in de monitor, hetgeen zal uitgevoerd worden door het HIVA. Het tweede deel betreft de uitbreiding van de indicatoren, waarvoor het HIVA en UGent een samenwerking zullen opzetten. UGent zal hierbij een survey en case studies uitvoeren (WP1b), met het oog op het ontwikkelen en testen van indicatoren voor maatschappelijke meerwaarde en het ontwikkelen van een instrument om dit te meten. We onderzoeken vervolgens in welke mate de in deze survey ontwikkelde en bevraagde indicatoren op termijn in welke administratieve databanken kunnen gevonden/opgenomen worden en derhalve in de monitor op basis van databanken kunnen opgenomen worden en waar complementaire methoden nodig blijven.

¹⁸ <http://www.vlaandereninactie.be/>

sociale inschakeling van doelgroepwerknemers.¹⁹ Ook op federaal niveau wordt een ‘meerwaardeneconomie’ nagestreefd.²⁰ Op Europees niveau streeft men naar slimme, duurzame en inclusieve groei. Ook hier is er groeiende aandacht voor sociale en ecologische meerwaarden, naast economische.²¹ Men wil het sociaal ondernemerschap in de eengemaakte Europese markt erkennen, stimuleren en ondersteunen.²²

1. Opzet, conceptueel kader en aanpak

1.1 Opzet

De monitor heeft niet alleen tot doel een overzicht te bieden van sociale ondernemingen, maar ook indicaties te geven van de meerwaarden die door deze ondernemingen gerealiseerd worden. Hiertoe dienen indicatoren te worden ontwikkeld. Met een indicator wordt een bepaald fenomeen gemeten. Een indicator heeft hierbij een signalerende functie en wordt bij voorkeur via een getal uitgedrukt. In de huidige monitor ligt de nadruk hierbij op financieel-economische indicatoren, zoals de schaalgrootte van de ondernemingen, de subsidiestromen, omzet, enzovoort, alsook indicatoren van tewerkstelling (aantal werknemers, aantal potentiële werknemers, kenmerken werk,...). Met de elaboratie van de monitor willen we breder kijken en ook andere meerwaarden van sociale economie ondernemingen in kaart brengen.

Waar men vroeger dacht dat met name non-profit organisaties zich richtten op sociale en ecologische doelstellingen/meerwaarden, en (for) profit organisaties per definitie gericht zijn op het realiseren van economische meerwaarde, erkent men nu

---

¹⁹

http://www.socialeconomie.be/sites/default/files/18_Sociale%20Economie_Beleidsnota_2009_2014.pdf

²⁰

<http://www.socialeconomie.be/sites/default/files/federaal%20samenwerkingsakkoord%20SE2000%20-2004%20.pdf> en

<http://www.socialeconomie.be/sites/default/files/Samenwerkingsakkoord2005-2008.pdf>

²¹ http://ec.europa.eu/europe2020/index_nl.htm

²² http://ec.europa.eu/internal_market/social_business/index_en.htm

dat beide organisatietypes alle drie de waardensets genereren (Bonini & Emerson, 2005). Sociale meerwaarden dekken verschillende ladingen. Het gaat over 'softe' uitkomsten of zachte resultaten, omdat ze moeilijk kwantificeerbaar zijn (Wood & Leighton, 2010). Zoals we eerder aantoonde groeit beleidsmatig de aandacht voor deze 'softe' meerwaarden.

Voor de uitbreiding van de indicatorenset voor het meten van maatschappelijke meerwaarden zullen we gedeeltelijk kunnen vertrekken van informatie die beschikbaar is in de bestaande databanken, zoals ook het opzet van de initiële monitor was. Het technisch voorrapport omvat een uitgebreid overzicht van de verschillende beschikbare databanken en de informatie die hierin vervat zit (Gijselinckx & Van den Broeck, 2008). Administratieve data laten toe tot op zekere hoogte zaken te meten. In de monitor van de sociale inschakelingseconomie zijn indicatoren vervat op vlak van meerwaarden in termen van financieel economische performantie en (doelgroep)tewerkstelling (Deraedt & Van Opstal, 2009a). Hier maken we de oefening om indicatoren voor andere meerwaarden te vinden in deze databanken. Het meten van meerwaarden is echter niet altijd mogelijk op basis van administratieve data. Vandaar dat in het kader van dit lopende steunpunt ook een survey en case studie-onderzoek wordt opgezet bij sociale ondernemingen naar meerwaarden, waarin fijnmaziger informatie over meerwaarden op meerdere domeinen wordt opgevraagd (cf. Werkpakket 1b – UGent).

In wat volgt rapporteren we het deel dat het HIVA uitvoert: een uitbreiding van de indicatoren voor meerwaarden op basis van administratieve databanken. Hiervoor voerden we in een eerste stap een verkenning uit van de verschillende instrumenten en methoden die beschikbaar zijn om meerwaarden te meten en rapporteren. Hierdoor kregen we een eerste zicht op gevalideerde indicatoren van meerwaarden gerealiseerd door ondernemingen. In een tweede stap voerden we een selectie uit van indicatoren op vijf domeinen (cf. op basis van de gevalideerde instrumenten en methoden). In een laatste stap gingen we na welke relevante indicatoren beschikbaar zijn in de bestaande administratieve databanken, of voor welke indicatoren we op basis hiervan een proxyvariabele kunnen meenemen. Indicatoren die we niet kunnen terugvinden op basis van administratieve data, dienen meegenomen te worden door de UGent. Tijdens deze drie stappen stemden we dan ook steeds af met UGent.

1.2 Aanpak en werkwijze

Om de meerwaarden of resultaten van sociale economie organisaties in kaart te brengen, of indicatoren van de meerwaarde gerealiseerd door deze organisaties te meten, vertrokken we van beschikbare methoden om meerwaarden te meten en te rapporteren. Op deze manier konden we immers zicht krijgen op gevalideerde indicatoren van meerwaarden gerealiseerd door ondernemingen. We stelden vast dat er tal van instrumenten en methoden bestaan om dit te doen. We baseerden ons enerzijds op methoden om de impact of effecten van acties in kaart te brengen, waarbij we vooral zijn uitgegaan van twee internationale standaarden met betrekking tot de rapportering hiervan: het Global Reporting Initiative (GRI) en ISO 26000 (cf. Meireman et al., 2002; VOSEC, 2010; MVO Vlaanderen). Anderzijds leunt onze aanpak en de opzet van dit instrument aan bij de satellietrekeningen, waarbij het macro-profiel van specifieke deelsectoren wordt opgesteld, met aandacht voor tewerkstelling, financieringsstromen en toegevoegde waarde. Zo bestaan er satellietrekeningen van de vzw's en coöperaties en mutualiteiten. Voor de verruiming van de set aan indicatoren in de monitor hebben we zowel uit GRI en ISO 26000, als uit de satellietrekeningen geput. In wat volgt geven we meer informatie over deze instrumenten.

1.2.1 Global Reporting Initiative en ISO 26000

Het Global Reporting Initiative en ISO 26000 zijn rapporteringsmethodieken die gesitueerd kunnen worden binnen de 'social auditing'. Dit is een proces om op systematische manier in dialoog met stakeholders maatschappelijke doelstellingen te meten, te evalueren en bij te sturen. Dit is eveneens een strategisch managementinstrument op individueel organisatieniveau dat gebaseerd is op de evenwichtige betrokkenheid van alle stakeholders²³. Rapportering is een essentieel onderdeel van social auditing²⁴.

---

²³ Een andere methodiek die hier sterk bij aanleunt, is de Social Return On Investment (SROI). SROI is eerder gericht op investeringsanalyse, waarbij de ultieme uitdaging erin bestaat om de geïnvesteerde hoeveelheid geld te vergelijken met de waarde die het creëert. Hierbij vertrekt men van het gemengde waarde concept (blended value): economische, sociale en ecologische waarde. Via financiële technieken wordt er een idee gevormd van de economische waardebeoordeling door elementen van sociale waarde te kwantificeren en te moneteriseren. Dit is echter geen eenvoudige oefening en het gaat daarenboven vaak om een zeer uitgebreide methodiek.

²⁴ Voor meer informatie over de verschillende methoden voor social audit verwijzen we naar het HIVA-rapport 'Sociale audit en maatschappelijk verantwoord ondernemen in Vlaanderen' (Meireman et al., 2002).

Met betrekking tot deze rapportering kunnen we in eerste instantie verwijzen naar het Global Reporting Initiative (GRI), hetgeen aanzien kan worden als een internationaal aanvaarde rapporteringstandaard voor duurzaamheidsverslaggeving (Meireman et al., 2002). Het GRI somt op zijn website meer dan 600 verschillende stakeholders uit 60 landen op, waaronder ngo's, bedrijven, financiële diensten, overheidsdiensten, universiteiten en vakbonden. Tegenover deze stakeholders stelt GRI dat ondernemingen verantwoording hebben af te leggen²⁵.

GRI werd eind 1997 binnen het milieuprogramma van de VN opgericht door de 'Coalition for Environment Responsible Economies' of CERES en het Tellus Institute. De aanleiding hiervoor bevindt zich vermoedelijk in de discussie tussen verschillende instanties wereldwijd die in het begin van de jaren '90 woedde, waaronder UNEP, OESO, WBCSD, en Ceres over standaardisatie en vergelijkbaarheid van duurzaamheidsverslaggeving. Met het GRI werd vooropgesteld om een wereldwijd gemeenschappelijk kader van concepten, taalgebruik en meetmethoden van duurzame ontwikkeling te realiseren. Met het GRI wordt in deze behoefte voorzien en wordt een concrete manier van duurzaamheidsverslaggeving aangeboden, dat gebruikt kan worden door elke organisatie, ongeacht sector, omvang of locatie. Transparantie ten aanzien van de duurzame ontwikkeling van de activiteiten van organisaties is immers van belang voor uiteenlopende partijen, waaronder het bedrijfsleven, werknemersorganisaties, maatschappelijke organisaties, beleggers en de accountancy-sector. Tussen februari 1998 en maart 1999 ontwikkelden de initiatiefnemers de conceptrichtlijnen voor duurzaamheidsverslaggeving. Deze werden het daarop volgende jaar getest door 21 bedrijven met een sterke spreidingsgraad. Niet alleen waren ze afkomstig uit verschillende sectoren en regio's, ook de bedrijfsgrootte en hun ervaringen met rapportering varieerden sterk. De helft van deze proeforganisaties had zich hiervoor als vrijwilliger opgegeven. Na de toetsingsperiode volgde in juni 2000 de uitgave van de herziene richtlijnen (Meireman et al., 2002). Deze ervaringen hebben, in combinatie met overleg met verschillende stakeholders, sinds de aanvang van het GRI in 1997 doorlopend verbeteringen opgeleverd in het verslaggevingsraamwerk (GRI, 2006).

---

²⁵ <http://www.globalreporting.org/>
WSE REPORT

In 1999 brachten 20 organisaties een duurzaamheidsverslag uit volgens deze principes. In het voorbije decennium steeg dit aantal gestaag en in 2011 werden meer dan 7700 duurzaamheidsverslagen van meer dan 3000 verschillende organisaties overgemaakt aan GRI-hoofdkwartier in Amsterdam (Mazijn et al., 2012). Dit toont duidelijk de sterke positie en de internationale validiteit van het GRI aan. Het GRI bestaat uit verschillende prestatie-indicatoren voor de ondernemingen, die zijn onderverdeeld in zes verschillende subgroepen: economische prestaties, milieuprestaties, arbeidsomstandigheden en volwaardig werk, mensenrechten, maatschappij of gemeenschap en productverantwoordelijkheid, met elk een set specifieke prestatie-indicatoren. Naast de algemene richtlijnen, werden er voor verscheidene sectoren ‘aanvullende sectorspecifieke richtlijnen’ opgesteld. Bij de sectorsupplementen werden een aantal indicatoren aangepast naar de specifieke noden van de sector of werden er indicatoren toegevoegd.

Een andere en hierbij aansluitende methodiek om rapportering te doen, is de ISO 26000. Waar het GRI zich voornamelijk richt op duurzaamheid of maatschappelijke duurzaamheid, is ISO 26000 gelinkt aan Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen en Maatschappelijke Verantwoordelijkheid. Maatschappelijke Verantwoordelijkheid kan hierbij gedefinieerd worden als ‘de verantwoordelijkheid van een organisatie voor de effecten van haar besluiten en activiteiten op de maatschappij en het milieu, via transparant en ethisch gedrag dat:

- een bijdrage levert aan duurzame ontwikkeling, inclusief gezondheid en het welzijn van de maatschappij;
- rekening houdt met de verwachtingen van stakeholders;
- in overeenstemming is met de geldende wetten en consistent is met de internationale gedragsnormen;
- is geïntegreerd in de gehele organisatie en in haar externe betrekkingen in de praktijk wordt toegepast (Mazijn et al., 2012).’

ISO 26000 werd ontwikkeld door de grootste werkgroep die ooit werd samengesteld door de Internationale Organisatie voor Standaardisatie om een standaard te ontwikkelen. In deze werkgroep waren zes grote stakeholdergroepen vertegenwoordigd, afkomstig uit de industriële wereld, vakbonden, overheden, consumentenorganisaties, NGO’s en een restcategorie met onderzoekers en dienstverleners. De werkgroep bestond uit 450 deskundigen en 210 waarnemers uit 90 verschillende landen die lid zijn van ISO en 42 organisaties die verbonden zijn met

ISO. ISO 26000 noemt zich consistent met relevante declaraties en conventies van de Verenigde Naties (VN) en de Internationale Arbeidsorganisatie (ILO) (Mazijn et al., 2012).

Waar GRI een standaard is voor het opstellen van een duurzaamheidsverslaggeving, is ISO 26000 een standaard of richtlijn voor het in kaart brengen van maatschappelijke verantwoordelijkheid. Een van de doelen van ISO 26000 is om organisaties een instrument aan te bieden om intenties van maatschappelijk verantwoordelijkheid om te zetten in acties, en dit op een systematische en samenhangende manier. Het moet organisaties bijstaan in het leveren van een bijdrage in duurzame ontwikkeling, ondermeer door initiatieven te nemen die verder reiken dan wat strikt noodzakelijk is volgens wetten en regels. Er zijn zeven kernthema's (bestuur van de organisatie, mensenrechten, arbeidspraktijk, milieu, eerlijk zakendoen, consumentenangelegenheden en betrokkenheid bij en ontwikkeling van de gemeenschap) telkens onderverdeeld in verschillende onderwerpen. In totaal worden 36 onderwerpen behandeld.²⁶

De onderwerpen die in ISO 26000 aan bod komen, komen in grote mate overeen met de onderwerpen die in de GRI-richtlijnen werden opgenomen. In feite kan worden gesteld dat een ISO 26000 helpt om op systematische en samenhangende wijze structuur te geven aan het opnemen van maatschappelijke verantwoordelijkheid, terwijl GRI het format bepaalt waarover en hoe kan gerapporteerd worden (Mazijn et al., 2012). Beide zijn instrumenten van kwalitatieve aard: het betreffen instrumenten voor ondernemingen om zelf verslag uit te brengen over bepaalde meerwaarden en indicatoren hiervan. Het gaat met andere woorden niet over informatie die standaard beschikbaar is in databanken, maar die door de organisaties zelf ter beschikking wordt gesteld. Daarnaast gaat het om informatie op individueel organisatieniveau, dan wel op geaggregeerd niveau.

1.2.2 Satellietrekeningen

Gebaseerd op en geïnspireerd door de methodologie van de nationale rekeningen, die een profiel schetsen van de economie van een land, werden de voorbije jaren ook satellietrekeningen ontwikkeld. Satellietrekeningen worden geconstrueerd en

---

²⁶ <http://www.iso.org/>

gebruikt om een deel van de economie gedetailleerder in kaart te brengen dan in de nationale rekeningen het geval is. De nationale rekeningen vormen een te ruwe indeling om een bepaalde deelsector van de economie, zoals de non-profit sector of de sociale economie, volledig weer te geven, hoewel ze nochtans de ambitie hebben om in een coherent kader complete informatie over de economische activiteit van een land weer te geven. Daarom wordt een verfijning ervan geconstrueerd, namelijk satellietrekeningen. In satelliet-rekeningen brengt men elke activiteit van die deelsector onder in een aparte rekening volgens een uniek classificatiesysteem. Dit classificatiesysteem omvat dus de hele sector. Een bijkomend voordeel van satellietrekeningen is dat ze niet alleen toelaten om in geldtermen te tellen, maar ook in niet-monetaire eenheden, zoals productie (bijvoorbeeld in aantal uren, aantal leerlingen, ...), tewerkstelling, materiaal, ... (Pacolet et al., 2001). Voorbeelden hiervan zijn de satellietrekening voor de instellingen zonder winstoogmerk (Thiry & Mertens, 2004), de gezondheidszorg (OESO, 2000; Pacolet & Borghgraef, 2008) en een ontwerp voor de satellietrekeningen voor de non-profitsector in Vlaanderen (Pacolet et al., 2001). De satellietrekeningen vormen een zinvol instrument waaruit we inspiratie kunnen putten, aangezien deze informatie aanbieden van een sector op geaggregeerd niveau. De satellietrekeningen bevatten hoofdzakelijk informatie over activiteiten die worden uitgevoerd, de herkomst van financiering of financiële middelen en de tewerkstelling (Pacolet et al., 2001). Het betreft dus voornamelijk informatie die momenteel aanwezig is in de monitor.

Ook voor wat de sociale economie betreft, werd enkele jaren geleden door CIRIEC een handleiding voor het opstellen van satellietrekeningen opgesteld, hetgeen interessante input vormt voor onze monitor (Barea & Monzón, 2006). Een uiteindelijke satellietrekening voor ondernemingen in de sociale economie is er tot op heden echter niet. In het kader van deze monitor volgen we de ontwikkelingen met betrekking hiertoe op.

1.2.3 Conclusie

Aangezien GRI en ISO 26000 beiden als standaard aanzien kunnen worden voor respectievelijk de rapportering van duurzaamheid (GRI) en maatschappelijke verantwoording (ISO 26000), waarbij de nadruk ligt op het in kaart brengen van maatschappelijke meerwaarden of resultaten (cf. hierboven), hebben we beide instrumenten dan ook gebruikt als vertrekpunt voor het identificeren van output indicatoren. Concreet onderscheiden we op basis hiervan vijf domeinen: het

economische, de mens, gemeenschap, bestuur (governance) en het milieu (of ecologie). Deze indeling is in afstemming met de UGent, die dezelfde domeinen onderscheidt bij het ontwikkelen van indicatoren voor het meten van sociale performantie van sociale economie ondernemingen.

Daarenboven wordt het gebruik van beide instrumenten ook duidelijk gestimuleerd vanuit de Vlaamse overheid. Zo werd vanuit de overheid de vraag gesteld naar de vertaling van deze richtlijnen naar de Vlaamse context, wat resulteerde in een uitgebreid onderzoek naar deze twee vormen van rapportering (cf. Mazijn et al., 2012). Doelstelling van deze vertaling is om bedrijven aan te zetten in grotere mate gebruik te maken van deze instrumenten. Dit kadert binnen het 'Pact 2020', dat ondertekend werd door de Vlaamse regering en verschillende stakeholders. In dit pact worden 20 concrete doelstellingen beschreven die ervoor moeten zorgen dat Vlaanderen tegen 2020 in de top vijf van Europese regio's moet zitten op economisch, sociaal, ecologisch en maatschappelijk vlak. Een belangrijke doelstelling in dit kader is de 'maatschappelijke betrokkenheid en verantwoordelijkheid'. Hierbij wenst men alle maatschappelijke actoren tegen 2020 meer actief bij het beleid te betrekken. Dat bevordert het gemeenschappelijke verantwoordelijkheidsbesef en de gemeenschappelijke actieve oplossingsgerichtheid van de overheid en het middenveld voor maatschappelijke uitdagingen zoals duurzame ontwikkeling. Tegen 2020 nemen meer organisaties en ondernemingen maatschappelijke verantwoordelijkheid op en is MVO algemeen verspreid. Hierbij worden organisaties en ondernemingen ondersteund door de sociale partners en door de overheid.²⁷

Een extra argument om te kiezen voor GRI, is dat in het nieuwe maatwerkdecreet ook een aantal minimale criteria worden opgelegd aan maatwerkafdelingen en – bedrijven. Deze minimale criteria worden gekaderd binnen een ruimer palet van indicatoren, die als doel hebben een benchmark en beleidsopvolging te realiseren. Bedoeling hiervan is een kwaliteitskader op te richten, waarmee deze organisaties gemonitord en opgevolgd kunnen worden. Voor deze indicatoren werd vertrokken van het GRI, gezien de internationale validiteit ervan, alsook omwille van het feit dat het GRI ook een meerwaarde kan bieden voor de organisaties zelf, inzake van communicatie met de stakeholders. De indicatoren die wij voorstellen zullen ook maximaal afgestemd zijn op deze criteria.

---

²⁷ <http://www.vlaandereninactie.be/>

We streven tot slot maximale aansluiting na bij de bestaande satellietrekeningen wat betreft de indicatoren (al bevinden de meeste hiervan zich momenteel reeds in de monitor), en putten inspiratie uit de handleiding voor het opstellen van een satellietrekening voor de sociale economie (cf. Thiry & Mertens, 2004). Daarnaast streven we uiteraard maximale complementariteit na met de bevraging uitgevoerd door UGent, bij de sociale economie ondernemingen die de populatie van de monitor uitmaken.

2. Overzicht indicatoren

De nieuwe monitor wordt opgebouwd op basis van een andere logica dan de oude monitor van de sociale inschakelingseconomie. De oude monitor bestond uit indicatoren met betrekking tot het profiel van de ondernemingen enerzijds en het profiel van de doelgroepwerknemers anderzijds. In essentie was de oude monitor opgebouwd rond de centrale vraag: welke sociale inschakeling wordt door welke ondernemingen met inzet van welke middelen voor wie gerealiseerd?

Voor een gedetailleerd overzicht van alle variabelen die werden opgevraagd, de databanken die hiervoor werden geraadpleegd en een uitgebreide bespreking van de werkwijze verwijzen we naar het technisch voorrapport (Gijssels & Van den Broeck, 2008), het methodologierapport (Deraedt & Van Opstal, 2009) en het resultatenrapport van de monitor sociale inschakelingseconomie (Deraedt & Van Opstal, 2009).

De nieuwe monitor zal naast een beschrijving van de types sociale ondernemingen en het aantal sociale ondernemingen in elke categorie, indicatoren omvatten op vlak van gerealiseerde meerwaarden in verschillende domeinen. De centrale vraag is: welke maatschappelijke meerwaarden worden er met inzet van welke middelen door welke ondernemingen gerealiseerd? Waar de huidige monitor dus enkel focust op financieel-economisch indicatoren, en enkele indicatoren op het vlak van tewerkstelling, zal de uitbreiding van de monitor ook liggen in een uitbreiding van deze domeinen van indicatoren naar de mens, bestuur, gemeenschap en het milieu. In wat volgt geven we een overzicht van mogelijke indicatoren met betrekking tot de gerealiseerde meerwaarden die we zullen opnemen in de elaboratie van de monitor. Het gaat om meerwaarden die we kunnen meten aan de hand van administratieve

databanken. Een meer omvattend zicht op de verschillende vormen van performantie van sociale ondernemingen, of meerwaarden gerealiseerd door deze ondernemingen, zal verkregen worden op basis van de bevraging uitgevoerd door UGent, bij de populatie aan sociale economie organisatie.

Voor de uitbreiding van de indicatoren naar meerdere domeinen en niveaus hebben we ons geïnspireerd op de methodologie van satellietrekeningen (cf. Thiry & Mertens, 2004; Pacolet et al., 2001), de ontwikkelde methodologie voor een satellietrekening voor de sociale economie (Barea & Monzon, 2006; Thiry & Mertens, 2004), de indicatoren in het Global Reporting Initiative en de indicatoren van de ISO 26000. Waar de satellietrekeningen voornamelijk focussen op het economische domein, vinden we zowel bij GRI als ISO 26000 indicatoren terug voor de vijf hierboven beschreven domeinen. Uit al deze bronnen putten we inspiratie en gaan we na welke indicatoren op de verschillende domeinen (het domein van het economische, de mens, de (lokale) gemeenschap, bestuur (governance) en het milieu) en op welke niveaus interessant zijn voor de uitbreiding van de monitor. We toetsen ook af in welke mate deze indicatoren beschikbaar zijn in de nationale administratieve databanken, en die dus mee opgenomen kunnen worden in de monitor (WP1a), alsook voor welke indicatoren dit niet het geval is en die eventueel bevroegd kunnen worden in de vooropgestelde survey en case studies (WP1b). Tot slot streven we een maximale afstemming na met de UGent, alsook met de kwaliteitscriteria die in het nieuwe ondersteuningsdecreet door het Departement WSE voorop worden gesteld met betrekking tot de monitoring van sociale economie organisaties in het nieuwe Maatwerkdecreet (cf. vorige paragraaf). Wat deze kwaliteitseisen betreft werd een overleg ingepland met het Departement WSE in het kader van de voorlopige eisen (zomer 2013). Eind dit jaar wordt een definitieve beslissing genomen welke eisen van toepassing zullen zijn, waarna de afstemming geoptimaliseerd zal worden.

In wat volgt bespreken we de verschillende indicatoren per domein die interessant en nuttig zijn om mee op te nemen in de monitor voor de sociale economie. We geven telkens kort aan welke indicatoren op dit ogenblik vervat worden in de monitor voor de sociale inschakelingseconomie, en welke indicatoren we kunnen meenemen in de uitgebreide monitor. Het gaat hierbij zowel om indicatoren die beschikbaar zijn via administratieve databanken, als om indicatoren die bijkomend dienen bevroegd te worden (cf. UGent via websurvey).

2.1 Economie

2.1.1 Inkomstenmix

De bestaande monitor voor de sociale inschakelingseconomie omvat data met betrekking tot het aantal *subsidies* in monetaire termen, evenals een onderverdeling in verschillende soorten subsidies. Er werd een overzicht gegeven van de verschillende *tewerkstellingsstimuli* die werden aangewend in de organisaties, alsook de *bijdrageverminderingen*. De monitor van de sociale inschakelingseconomie geeft ook een zicht op de *inkostenmix*.

Deze gegevens werden verkregen op basis van de koppeling van twee databanken: de databank van het Vlaams Subsidieagentschap voor Werk en Sociale Economie (VSAWSE) en de Datawarehouse Arbeidsmarkt en Sociale Bescherming van de Kruispuntbank Sociale Zekerheid (DWH AM&SB KSZ). De eerste databank bevat betalingsgegevens van doelgroepwerknemers die in de sociale economie aan het werk zijn. Deze instelling regelt de subsidiebetalingen van deze werknemers, en beschikt daarom over bovenstaande informatie. In de het Datawarehouse van de KSZ zijn gegevens te vinden uit de verschillende databanken van de sociale zekerheid, zoals de RSZ, RSZPPO (publieke sector), RSVZ (zelfstandigen, POD MI (OCMW), RVA (werkzoekenden), enzovoort. Deze databank bevat een schat aan – geanonimiseerde – informatie. Belangrijk is dat hierbij telkens het onderscheid wordt gemaakt tussen de doelgroepwerknemers en het omkaderingspersoneel.

2.1.2 Financieel profiel

Op economisch vlak omvat de huidige monitor van de sociale inschakelingseconomie indicatoren als de *omzet* en *bruto toegevoegde waarde* van de ondernemingen en een *financieel profiel* op basis van de liquiditeitspositie, solvabiliteit, rentabiliteit, kredietbeleid en investeringsbeleid.

2.1.3 Lokale financiële verankering en kapitaalsinbreng

Een uitbreiding tegenover de huidige monitor, is de mate van *lokale financiële verankering* van een onderneming, alsook de *breedte van de kapitaalsinbreng*. Hierover bestaat geen sluitende informatie in de databanken. De rechtsvorm kan hiervoor een proxy zijn (de kapitaalsbasis van coöperaties is in de regel lokaal, een vzw doet in de regel ook beroep op lokale financiering). Dit is iets wat met

complementaire methoden moet bevraagd worden: aantal leden, hoogte van aandeel, maximaal aantal aandelen in coöperaties, wie zijn de investeerders,...

2.2 Mens

2.2.1 Diversiteit

Op basis van de persoonskenmerken van de werknemers kan een aanvullende indicator voor meerwaarde voor de mens worden geconstrueerd: *diversiteit*. Op basis van de informatie in de databanken kan immers worden nagegaan in welke mate er een evenwichtige 'mix' is tussen werknemers met betrekking tot geslacht, leeftijd, gezinssituatie, nationaliteit, enzovoort. Voor de sociale inschakelingseconomie moet hierbij uiteraard rekening worden gehouden met de doelgroepvoorwaarden, die vaak zullen resulteren in bijvoorbeeld voornamelijk laaggeschoolde medewerkers (althans wat betreft de doelgroepwerknemers). Voor organisaties die geen sociale inschakeling als kernactiviteit hebben is dit in mindere mate het geval. Deze informatie is beschikbaar in de databanken van het VSA WSE en de KSZ. We vinden deze indicator ook terug in het GRI en ISO 26000 (GRI, 2011).

2.2.2 Opleiding en vorming

'*Opleiding en vorming van medewerkers*' betreft een volgende indicatorenset voor meerwaarde voor de mens die we kunnen identificeren. Op basis van de databanken van de Balanscentrale van de Nationale Bank van België (NBB) kan output-data bekomen worden over de investeringen van sociale ondernemingen in opleiding en vorming van werknemers (doelgroep en omkadering) door sociale (economie) ondernemingen. Het gaat hierbij om:

- Het aantal werknemers dat een opleiding volgt (totaal en naar geslacht);
- Het aandeel werknemers dat een opleiding volgt (totaal en naar geslacht);
- Het aantal gevolgde opleidingsuren (totaal en naar geslacht);
- Opleidingskost in monetaire termen;
- Verhouding opleidingskost op totale kost.

Minder direct in databanken observeerbare indicatoren betreffen de wijze waarop opleiding en vorming in de praktijk worden gebracht, het houden van effectieve functioneringsgesprekken, het werken met POP's,...

2.2.3 Combinatie gezin-arbeid

Indicatoren van deeltijdarbeid, gebruik van tijdskrediet en themaverloven door personeelsleden kunnen een proxy zijn voor de mate waarin een onderneming rekening houdt met de combinatie van gezin-arbeid voor haar werknemers. Informatie hierover vinden we terug in het Datawarehouse van de KSZ, op ondernemingsniveau (via geanonimiseerde KBO-nummer) en vestigingsniveau (locatie met de meeste arbeidsplaatsen): aantal/aandeel werknemers in deze systemen.

2.3 Gemeenschap

2.3.1 Tewerkstelling en kenmerken doelgroepwerknemers

Qua *tewerkstelling* is een uitgebreide set van indicatoren opgenomen in de bestaande monitor voor de sociale inschakelingseconomie die we als indicatoren op het domein van gemeenschap catalogeren. Het betreft immers het aantal mensen met specifieke kenmerken (persoonskenmerken zoals leeftijd, geslacht, woonplaats, nationaliteit, gezinspositie, scholingsgraad en socio-economische positie) die een job hebben in de sociale (inschakelings)economie. Daarnaast gaat het om jobkenmerken zoals arbeidsregime, statuut, arbeidsvolume. Ook wordt het onderscheid gemaakt tussen doelgroepwerknemers en omkadering. Tot dusver werden deze indicatoren verzameld voor doelgroepwerknemers. Deze indicatoren zullen uiteraard opnieuw opgenomen worden, en zijn terug te vinden in beschikbare databanken. Het gaat om een combinatie van de databanken van het VSAWSE, VDAB, Dimona, Kruispuntbank Ondernemingen (KBO), de Verrijkte KBO (VKBO), het Datawarehouse van de KSZ (DWH AM&SB) en de balanscentrale van de Nationale Bank van België (NBB).²⁸

2.3.2 Tewerkstellingsgroei

Informatie over de tewerkstelling in de sociale economie uit de databank van het VSAWSE (sociale inschakelingseconomie), kan in combinatie met deze uit de databanken van de KSZ (totale tewerkstelling) en op de website van de Algemene Directie Statistiek en Economische informatie (ADSEI) een zicht geven op de *relatieve*

---

²⁸ Voor uitgebreide informatie over welke variabelen in deze databanken beschikbaar/opvraagbaar zijn, verwijzen we opnieuw naar het technisch voorrapport (Gijssels & Van den Broeck, 2008) en het methodologierapport (Deraedt & Van Opsta, 2009b).

groei van de tewerkstelling in (de verschillende organisaties) van de sociale inschakelingseconomie ten opzichte van de totale economie, uitgesplitst naar type werkvorm en/of regio.

2.3.3 Dekkingsgraad

Daarnaast kan in de bestaande monitor ook de *dekkingsgraad* bepaald worden van de sociale inschakelingsondernemingen door het aantal tewerkgestelde doelgroepwerknemers af te zetten tegen de potentiële doelgroep van de ondernemingen in de sociale inschakelingseconomie, of mogelijke toekomstige doelgroepwerknemers. Concreet werd hiervoor gekeken naar de verschillende doelgroepvoorwaarden horende bij de werkvormen in de sociale inschakelingseconomie, en op basis hiervan werd een selectie gemaakt uit de Vlaamse werkzoekendenpopulatie. Hierbij wordt zowel het aantal in kaart gebracht, als hun kenmerken. Het gaat hierbij om gegevens op het niveau van de verschillende werkvormen, alsook op geografisch niveau (regio's). De indicatoren betreffen het aantal werknemers, de leeftijd, geslacht, studieniveau, werkloosheidsduur, nationaliteit, etniciteit, beroepsgroep, arbeidshandicap en MMPP-problematiek.²⁹ Al deze informatie is terug te vinden in de beschikbare databanken, en meer concreet in de Arvastat-databank van VDAB.

2.4 Bestuur

2.4.1 Participatief karakter

De bestaande monitor bevat ook gegevens over de rechtsvorm van de sociale (inschakelings-) ondernemingen. Deze kan als *proxy* worden gebruikt voor *het participatieve karakter* van de onderneming. Deze situeert zich op het domein van 'governance', aangezien erkende coöperaties en vso's aan criteria moeten voldoen op vlak van de verdeling van de beslissingsmacht en de verhouding tussen de raad van bestuur en de algemene vergadering.

Toch is dit geen zuivere meting. Erkende coöperaties moeten hun leden betrekken bij de besluitvorming, maar over het betrekken van werknemers wordt niets

---

²⁹ MMPP-problematiek betreft doelgroepwerknemers met mentale, medische, psychologische of psychiatrische problemen.

voorgeschreven tenzij datgene wat in het algemene arbeidsrecht is opgenomen. Het gaat ook enkel over leden-aandeelhouders. Over andere stakeholders wordt niets voorgeschreven. Voor VSO's gelden wel criteria voor werknemersparticipatie, maar ook hier wordt niets gezegd over de mate waarin ze andere stakeholders moeten betrekken. Voor verenigingen zonder winstoogmerk (de meerderheid van de sociale inschakelings- en de social profit ondernemingen) is er niets gestipuleerd over stakeholderparticipatie.

De rechtsvorm van de onderneming is terug te vinden in de KBO. Het zal evenwel nodig zijn het participatief gehalte van ondernemingen verder te bevragen in survey en case studies. Deze indicator komt aan bod in het GRI en ISO 26000 (GRI, 2011).

2.4.2 Participatieve arbeidsorganisatie

Daarnaast situeren ook indicatoren van '*participatieve arbeidsorganisatie*' zich op het domein van meerwaarden voor de mens. In welke mate is er sprake van autonomie, medezeggenschap in de organisatie van het werk, een eerder horizontale arbeidsdeling,... Deze indicatoren zijn niet terug te vinden in databanken en moeten via aanvullende bevraging gemeten worden, vermoedelijk zal deze indicator mee opgenomen worden door UGent.

2.5 Milieu of ecologie

2.5.1 Milieu-effecten van de onderneming

Ook indicatoren die de effecten van de werking van de onderneming op het milieu kunnen mee opgenomen worden, maar deze dienen echter bijkomstig bevraged te worden. In zowel GRI als ISO 26000 vinden we enkele indicatoren terug die *ecologische effecten* meten. Het gaat hierbij om de gebruikte materialen, energie en grondstoffen, uitstoot van CO₂, afvalproductie, de milieuvriendelijkheid van grondstoffen en producten en acties die ondernomen worden om de uitstoot van schadelijke stoffen, verbruik van grondstoffen, afvalproductie,.. te beperken (GRI, 2011) en de impact op het milieu zo klein mogelijk te maken. Andere voorbeelden hiervan zijn energieproductie via zonne-energie, gebouwen waarin investeringen worden aangebracht die een zo klein mogelijke impact op het leefmilieu hebben, alsook de aankoop van milieuvriendelijke of duurzame producten en diensten. Belangrijk bij deze indicatoren op het domein van ecologie is dat ze zowel betrekking

kunnen hebben op de ‘core business’ van de organisaties, of de eigenlijke productie van goederen en/of diensten, alsook op de dagelijkse werking van de organisatie.

Deze milieu- of ecologische indicatoren worden opgenomen in de bevraging uitgevoerd door UGent.

2.6 Mix van domeinen

Sommige indicatoren behoren tot meer dan 1 domein. In wat volgt bespreken we enkele indicatoren die nuttig lijken om mee op te nemen, en die betrekking hebben op meerdere domeinen.

2.6.1 Economisch en gemeenschap

2.6.1.1 Activiteitenprofiel

In de bestaande monitor wordt een overzicht gegeven van het *activiteitenprofiel* van de ondernemingen. Het gaat hierbij om een indicator op het economische domein aangezien het de karakteristieken van de markt en de consumenten of klanten in kaart brengt. Daarnaast kunnen we deze indicator ook op het domein van de gemeenschap of ‘community’ situeren, daar deze betrekking heeft op de sociale aard van de goederen en diensten die aangeboden worden als antwoord op sociale noden of behoeften van die gemeenschap.

Belangrijk is hier wel te vermelden dat er sprake is van een beperking met betrekking tot het in kaart brengen van het activiteitenprofiel van de ondernemingen. In eerste instantie werd deze informatie verkregen op basis van de Nace-bel nomenclatuur, die een classificatie geeft van de economische activiteiten. Voor de beschutte en sociale werkplaatsen is in deze nomenclatuur echter een aparte code voorzien, waardoor er geen zicht is op de activiteiten die deze ondernemingen uitvoeren (maar louter het aantal en aandeel ondernemingen dat tot deze werkvorm behoort). Bovendien blijkt uit de praktijk dat ondernemingen niet al hun activiteiten laten opnemen in deze nomenclatuur. Tot slot is deze informatie eerder breed en betreft vooral een sectorale afbakening, waardoor er soms weinig concrete informatie bestaat over de eigenlijke activiteiten die worden uitgevoerd. Een andere databank is deze van VOSEC, het Vlaams Overlegplatform voor de Sociale Economie. Zij houden informatie bij over de activiteiten van de leden. Aangezien deze databank echter niet voor monitoringdoeleinden werd opgesteld, bevat ook deze databank

gebreken. Zo is niet voor alle ondernemingen de activiteit ingevuld, en zijn deze vaak ook eerder 'breed' geformuleerd. De informatie met betrekking tot de activiteiten in de sociale inschakelingseconomie geeft een globaal beeld, maar is dus niet exhaustief. Voor een exhaustief en gedetailleerd overzicht lijkt een bevraging opportuun.

2.6.1.2 Jobcreatie

Een andere indicator die we zowel op het economische, als op het domein van de gemeenschap kunnen situeren, betreft de *jobcreatie door sociale ondernemingen*. Op basis van cijfers in de databank van de KSZ kan hierover een indicatie verkregen worden. Een vergelijking tussen cijfers over het aantal arbeidsplaatsen tussen jaren/kwartalen laat toe een indicatie krijgen van jobcreatie. Hier zit echter geen correctie in voor falingen/fusies. Data over arbeidsplaatsen zijn te vinden in de KSZ. Een bevraging op niveau van de ondernemingen zou een correcter beeld hierover opleveren.

2.6.1.3 Producten en diensten die inspelen op maatschappelijke noden en behoeften

Een volgende indicator betreft de *productie en verkoop*. Tegen welke prijs worden ze verkocht (economische meerwaarde)? Welke diensten en goederen worden geproduceerd en in welke mate spelen deze in op noden of behoeften uit de (lokale) gemeenschap.

In de satellietrekeningen wordt financiële informatie opgenomen over productie en verkoop (een output-indicator van economische meerwaarde), maar niets vermeld over de aard van de producten en/of diensten. In de satellietrekening voor toerisme is dit bijvoorbeeld wel opgenomen, maar wordt deze informatie verkregen op basis van enquêtes.

De omzet en toegevoegde waarde van de ondernemingen die diensten of goederen produceren met het oog op het realiseren van een sociaal doel kan als proxy dienen voor de productie ten dienste van maatschappelijke noden en behoeften. Een grofmazig overzicht van de activiteiten die uitgevoerd worden, bevindt zich nu al in de huidige monitor, doch met de nodige beperkingen. Zoals we eerder aangaven, kunnen we een meer concreet overzicht krijgen over de dienstverlening op basis van de ondernemingen op de website van VOSEC. Het betreft hier echter enkel de sociale inschakelingseconomie, en niet de ondernemingen die tot de 'brede'

afbakening van de sociale economie, of het sociaal ondernemen, behoren. Voor de andere organisaties is deze informatie niet beschikbaar, hiervoor is een bevraging dus noodzakelijk. Om bovendien een zicht te krijgen wie van deze goederen of diensten gebruik maken, moeten we echter bijkomende informatie hebben.

2.6.2 Bestuur en mens

2.6.2.1 Participatie van gebruikers/cliënten/afnemers

In het eerste hoofdstuk gaven we aan dat een belangrijk criterium voor sociaal ondernemerschap het ‘participatief karakter ten aanzien van de verschillende relevante stakeholders’ is (EMES). Het verwijst naar de mate waarin een lokale gemeenschap en haar burgers betrokken zijn bij het formuleren van antwoorden op hun noden of behoeften, de voordelen die gecreëerd worden en de controle die uitgeoefend wordt op de wijze waarop dit alles wordt gerealiseerd. We argumenteerden eerder dat de rechtsvorm, met name voor de erkende coöperaties en de vennootschappen met sociaal oogmerk, als proxy kan fungeren voor het meten van het participatieve karakter van de onderneming, maar dat dit een onvolledige en geen zuivere meting is. Het zal daarom nodig zijn het participatief gehalte van ondernemingen verder te bevragen in survey en case studies.

In het nieuwe maatwerkdecreet houdt het kwaliteitskader voor de maatwerkbedrijven en –afdelingen indicatoren in op vlak van stakeholdermanagement en goed bestuur. Hoe dit concreet vorm zal krijgen, is op dit moment nog niet geweten, alsook niet om welke concrete indicatoren het gaat. Dit instrument zal toelaten om een zicht te krijgen op deze indicatoren voor de organisaties in de sociale inschakelingseconomie. Voor de andere organisaties (cf. brede afbakening) is dit echter niet het geval.

2.7 Overzicht

Op basis van de satellietrekeningen, het GRI en ISO 26000 hebben we een beeld gekregen van mogelijke relevante indicatoren met betrekking tot economische, menselijk, sociale en ecologische meerwaarden. We stelden echter vast dat de meeste indicatoren die verder gaan dan economische meerwaarden, of meerwaarden op het vlak van tewerkstelling, slechts in beperkte mate terug te vinden zijn in de beschikbare databanken. Aangezien het GRI en ISO 26000 rapporteringstools zijn, op individueel organisatieniveau, is dit niet verwonderlijk. De

uitbreiding op het vlak van indicatoren op basis van beschikbare data is dan ook eerder beperkt.

Indien er met de monitor meer inzicht wil verkregen worden in bijkomende indicatoren op andere niveaus en andere domeinen, zijn complementaire methoden van datacollectie bij de betreffende organisaties noodzakelijk. Deze complementaire informatie zal verkregen worden door de bevraging die uitgevoerd wordt door de UGent, waar eveneens indicatoren zullen worden bevraged in de vijf besproken domeinen. De combinatie van administratieve data en data verkregen vanuit een bevraging van de betreffende sociale economie ondernemingen, zal zo een compleet beeld opleveren van de verschillende meerwaarden die gerealiseerd worden door deze ondernemingen.

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de relevante indicatoren die beschikbaar zijn in de administratieve databanken, en die op dit moment nog niet opgenomen zijn in de monitor voor de sociale inschakelingseconomie.

Indicator	Domein	Organisaties waarvoor indicator beschikbaar is	Databanken
Sociale tewerkstelling	Gemeenschap	Alle organisaties met doelgroepwerknemers	VSA WSE, KSZ
Relatieve groei sociale tewerkstelling	Gemeenschap	Alle organisaties met doelgroepwerknemers	VSA WSE, KSZ
Dekkingsgraad	Gemeenschap	Alle organisaties met doelgroepwerknemers	VSA WSE, KSZ, VDAB
Jobcreatie	Economisch en gemeenschap	Alle organisaties	KSZ
Productie/verkoop van goederen/diensten met een sociaal doel	Economisch en gemeenschap	Sociale inschakelingseconomie en aangesloten coöperaties	CollondSE
Participatie van stakeholders	Bestuur en de mens	Erkende coöperaties, VSO's	KBO, statuut als proxy
Stakeholdermanagement/goed bestuur	Bestuur en de mens	Alle organisaties met doelgroepwerknemers, VSO's	VSA WSE (cf. maatwerkdecreet), KBO
Vorming van werknemers: deelname en investeringen	De mens	Alle organisaties	Balanscentrale NBB
Combinatie gezin-arbeid	De mens	Alle organisaties	KSZ
Diversiteit (werknemers)	De mens	Alle organisaties	VSA WSE, KSZ
Duurzame productie	Milieu	(Deel van) ondernemingen die ecologie/duurzaamheid als kernactiviteit hebben	KSZ (NACE-BEL), VOSEC

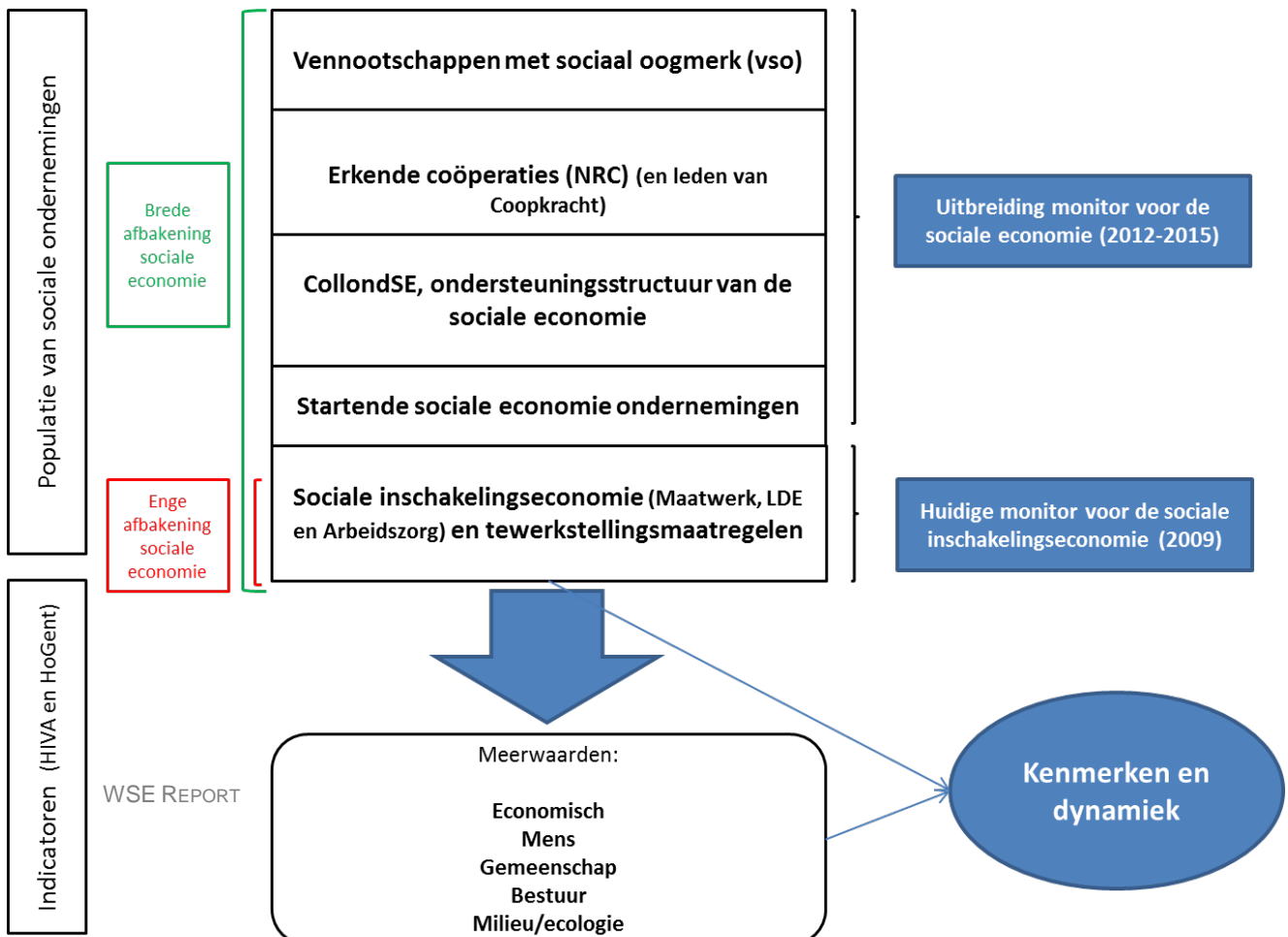

3. Tot slot: naar een dynamische monitor voor de sociale economie

Tot slot bestaat een derde uitbreiding erin om dynamiek in de monitor te brengen. De huidige monitor voor de sociale inschakelingseconomie geeft een momentopname – of ‘foto’ – van de sociale economie en de ondernemingen en werknemers die hier deel van uitmaken. Met de uitbreiding van de monitor willen we behalve deze momentopname of stand van zaken ook stromen en veranderingen binnen dit veld in kaart brengen. In plaats van 1 referentieperiode mee te nemen, zullen we verschillende periodes (cf. kwartalen en jaren) meenemen. Zo kunnen we bijvoorbeeld nagaan in welke mate de persoonskenmerken van de werknemers aan veranderingen onderhevig zijn. Gezien de belangrijke plaats die doorstroom heeft binnen het sociale economie beleid, en de nadruk die hierop wordt gelegd in het nieuwe Maatwerkdecreet, laat dit ons ook toe om in- en uitstroom uit de sociale economie in kaart te brengen, alsook kenmerken en gevolgen van deze uitstroom, en stromen tussen de verschillende ondernemingen binnen de sociale economie. Naast waardevolle informatie over de dynamiek in het veld van de sociale economie, kunnen we door dit in kaart te brengen ook een nulmeting uitvoeren ten opzichte van de nieuwe regelgeving. Aangezien deze pas midden 2014 in werking zal treden, zullen we hierop immers nog geen volledig zicht hebben met de uitbreiding van de monitor. Door deze informatie mee te nemen voor de huidige sociale economie, kan de monitor fungeren als een nulmeting. We kunnen dezelfde informatie immers opvragen binnen enkele jaren, wanneer de nieuwe regelgeving volledig in werking is, om zo de impact of gevolgen hiervan in kaart te brengen. Dit laat ons immers toe om na te gaan of het profiel van de werknemers veranderd is met het nieuwe decreet, in welke mate de in- en uitstroom in de sector is gewijzigd, in welke mate de bewegingen tussen de ondernemingen aan veranderingen onderhevig is, enzovoort. De uitbreiding naar een dynamische monitor is op deze manier een waardevolle uitbreiding, zowel voor de huidige monitor als met het oog op toekomstige uitbreidingen en het in kaart brengen of monitoren van de impact en gevolgen van de veranderingen waaraan het veld van de sociale economie onderhevig is.

HOOFDSTUK 4: CONCLUSIE

In dit technisch voorrapport argumenteerden we waarom een bredere benadering van de sociale economie een belangrijk, en noodzakelijk, uitgangspunt is voor een monitor voor de sociale economie in Vlaanderen. Dit leidt zowel tot een uitbreiding van de populatie aan ondernemingen in de monitor, als een uitbreiding van de meerwaarden die gerealiseerd worden door deze ondernemingen (cf. in samenwerking met UGent). Op basis van de internationale onderzoeks- en academische literatuur, Vlaamse en Europese beleidsmatige ontwikkelingen en definities en overleg met het werkveld blijkt immers dat sociale economie ondernemingen meer doen dan inschakeling van doelgroepwerknemers of kansengroepen alleen, en meer dan louter economische meerwaarden realiseren. We stellen dan ook een uitbreiding van de huidige populatie van de monitor voor de sociale inschakelingseconomie (Deraedt & Van Opstal, 2009) voorop (cf. hoofdstuk 2), alsook een uitbreiding van de indicatoren die op dit moment aanwezig zijn in de monitor: van louter financiële en economische indicatoren naar indicatoren op vier bijkomende domeinen: de mens, bestuur, gemeenschap en ecologie (cf. hoofdstuk 3). Onderstaande figuur geeft het geheel van de nieuwe of uitgebreide sociale economie monitor in Vlaanderen schematisch weer.

De uitgebreide monitor voor de sociale economie in Vlaanderen zal de volgende sociale (economie) ondernemingen omvatten:

- De huidige ondernemingen die deel uitmaken van de sociale inschakelingseconomie, namelijk de sociale werkplaatsen, beschutte werkplaatsen, lokale diensteneconomie, invoegbedrijven, Werkervaring (WEP+) en arbeidszorg. Ook enkele tewerkstellingsmaatregelen worden meegenomen (PWA, Art.60/61, DAC, Gesco, Sine). Daarnaast wordt nagegaan in welke mate we dienstenchequebedrijven kunnen meenemen. Met betrekking tot arbeidszorg blijft de huidige monitor voor de sociale inschakelingseconomie beperkt tot de arbeidszorginitiatieven die ingebed zijn binnen sociale en beschutte werkplaatsen. Met de uitbreiding van de monitor willen we naast deze groep, ook de andere arbeidszorginitiatieven meenemen, die veelal ingebed zijn binnen de geestelijke gezondheidszorg (cf. arbeidszorginitiatieven die geen subsidies ontvangen vanuit VSAWSE). Dit zal praktisch gebeuren door middel van administratieve data op provinciaal niveau. Het betreft met andere woorden de ondernemingen die zullen resulteren onder het nieuwe Maatwerkdecreet, Decreet op de Lokale Diensteneconomie en het W²-decreet.
- CollondSE, de ondersteuningsstructuur voor de sociale economie (cf. Maatwerkdecreet, Ondersteuningsdecreet).
- De coöperaties die een erkenning hebben van de Nationale Raad van de Coöperaties (NRC), waarmee ze enkele essentiële coöperatieve voorwaarden onderschrijven, al dan niet aangevuld (indien noodzakelijk) met de leden van Coopkracht, de koepel voor de coöperaties in Vlaanderen.
- Opstartende sociale economie ondernemingen, behorende tot een van de bovenstaande categorieën. Het betreft sociale economie ondernemingen die een aanvraag tot subsidies indienden, of in de opstartfase van een sociale economie onderneming zitten. Deze groep kan geïdentificeerd worden door de ingediende dossiers bij het VSAWSE.
- De vennootschappen met sociaal oogmerk (VSO), voor zover deze nog niet vervat zitten in bovenstaande categorieën.

Net zoals de huidige monitor voor de sociale inschakelingseconomie, zal de monitor niet enkel data bevatten op het niveau van de onderneming, maar ook op het niveau van de werknemers van deze sociale economie ondernemingen (cf. Gijssels & Van

den Broeck, 2008; Deraedt & Van Opstal, 2009). Deze informatie wordt eveneens bekomen op basis van administratieve databanken, waarbij de sleutel niet het KBO-nummer maar het rijksregisternummer is). Dit laat ons toe meer zicht te krijgen op het profiel van de werknemers, en kenmerken van de jobs binnen de sociale economie ondernemingen. We beperken ons hierbij niet enkel tot een beschrijving van deze werknemers op een bepaald moment ('foto'), maar willen ook dynamiek in de werknemersgegevens aanbrengen.

Daarnaast zal de monitor ook enkele indicatoren bevatten, die de verschillende meerwaarden gerealiseerd door de sociale economie ondernemingen, meten of in kaart brengen. Het gaat om indicatoren op de domeinen economie, mens, gemeenschap, bestuur en ecologie of milieu. Sommige indicatoren combineren twee domeinen. Bij de uitbreiding van de monitor voor de sociale economie in Vlaanderen neemt het HIVA die indicatoren mee die verkregen kunnen worden op basis van administratieve data (cf. tabel in vorige paragraaf). UGent zal zorgen voor een aanvulling van deze indicatoren op basis van een bevraging bij de populatie aan sociale economie ondernemingen. De combinatie van beiden laat ons toe een compleet beeld te krijgen van de meerwaarden op verschillende domeinen die gerealiseerd worden door de betrokken sociale economie ondernemingen.

BIBLIOGRAFIE

- ARACY (2009), *Measuring the outcomes of Community Organisations*, 83p.
- Barea, J. & Monzón Campos, J.L. 2006. *Manual for drawing up the satellite accounts of companies in the social economy: co-operatives and mutual societies*. Luik: CIRIEC, 194p.
- Bonini S. & Emerson J. (2005), *Maximizing Blended Value—Building Beyond the Blended Value Map to Sustainable Investing*, Philanthropy and Organization, 47p.
- Borzaga, C. & Defourny, J. (eds.) 2001. *The Emergence of Social Enterprise*, London and New York: Routledge.
- CIRIEC (2005), *The social economy in the European Union*, 128p.
- Crabbé A, Gysen J. & Leroy P. (2006), *Vademecum Milieubeleidsevaluatie*, Vandenbroele, Brugge, 362p.
- Coates A. (2011), *Juridische aspecten eigen aan de onderneming in de sociale economie, Onderzoeksdeel III: Rechtsvergelijking van de sociale economie onderneming in Europa*, Universiteit Antwerpen, Steunpunt werk en sociale economie, 131 p.
- Coates A., Van Steenberge J. & Deneef M. (2008), *Juridische aspecten eigen aan de onderneming in de sociale economie, Onderzoeksdeel I: Onderzoek juridische statuten*, Universiteit Antwerpen, Steunpunt werk en sociale economie, 127 p.
- Coates A. (2009) *Juridische aspecten eigen aan de onderneming in de sociale economie, Onderzoeksdeel II: Harmonisatie van de statuten-sociale economie en Europa*, Universiteit Antwerpen, Steunpunt werk en sociale economie, 105 p.
- Coates A. & Van Opstal W. (2010), *Juridische kaders in de sociale economie: een rechtseconomische doorlichting*, Over.Werk 3, 51-65.
- De Cuyper P., Jacobs L. en Van Opstal W. (2010), *Evaluatie van het nieuwe werkervaringsprogramma. Een analyse van de organisatie en financiële positie van de leerwerkbedrijven*, HIVA, Leuven, 164p.
- De Mey, R. et al. (2008), *Organisatie en ontwikkeling van de sociale economie. Onderzoeksdeel 1: ontstaan, geschiedenis en dynamiek van de sociale economie*. Universiteit Antwerpen, Steunpunt Werk en Sociale Economie.
- Defourny J., Develtere P. & Fonteneau B. (1999), *Sociale economie in noord en zuid*, Garant, Leuven-Apeldoorn.
- Defourny J., Nicaise I. & Bajoit G. et al. (2001), *Sociale Economie: conceptualisering, sociale tewerkstelling en buurtdiensten*, Standaard Uitgeverij, Antwerpen.
- Defourny J. & Nyssens M. (2008), *Social enterprise in Europe: recent trends and developments*, Working Paper 08/01, 40p.

- Defourny J. & Nyssens M. (2010), *Conceptions of Social Enterprise and Social Entrepreneurship in Europe and the United States: Convergences and Divergences*, Journal of Social Entrepreneurship, 1: 1, p32-53.
- Defourny J. & Nyssens M. (2012), *The EMES approach of social enterprise in a comparative perspective*, Working Paper 12/03, 27p.
- Departement Werk en Sociale Economie (2010), *Beleidsbarometer 2010*. De Vlaamse Sociale Economie, <http://www.werk.be>.
- Deraedt E. en Van Opstal W. (2009a), *Een monitor voor de sociale inschakelingseconomie in Vlaanderen. Methodologierapport*, Steunpunt WSE – HIVA, 89p.
- Deraedt E. en Van Opstal W. (2009b), *Een monitor voor de sociale inschakelingseconomie in Vlaanderen. Resultatenrapport*, Steunpunt WSE, Leuven, 55 p.
- Develtere, P. (2006), *Sociale economie: pleidooi voor een brede kijk*, De Gids op Maatschappelijk Gebied, 97(6): 10-18.
- Europese Commissie (2011), *Social Business Initiative. Creating a favourable climate for social enterprises*, key stakeholders in the social economy and innovation, 14p.
- Evers, A. & Laville, J.-L. (eds.) (2004), *The Third Sector in Europe*, Edward Elgar, Cheltenham and Northampton.
- Foundation of Social Return on Investment (SROI) (2004), *Measuring social impact*, 7p.
- Gijssels C. en Van den Broeck G. (2008), *Monitoringinstrument voor de sociale economie in Vlaanderen. Technisch voorrapport*, Steunpunt WSE. HIVA – KU Leuven, 183p.
- Gijssels C. & Van Opstal W. (2008a), 'Coöperatief ondernemen' pp. 17-38 In: Van Opstal, W., C. Gijssels, P. Develtere (eds), *Coöperatief ondernemen in België: theorie en praktijk*. Leuven: ACCO.
- Gijssels C. & Van Opstal W. (2008b), 'Coöperaties' pp. 39-60 in W. Van Opstal, C. Gijssels, P. Develtere (eds), *Coöperatief ondernemen in België: theorie en praktijk*. Leuven: ACCO.
- Gijssels, C. (2010), *Sociale economie in Vlaanderen: een proeve van conceptualisering en afbakening*. *Over.Werk*, jrg. 3/2010, p. 8-25.
- GRI (2011), *GRI and ISO26000: How to use the GRI guidelines in conjunction with ISO 26000*, 25p.
- Jacobs M. en Samoy E. (2010), *De Vlaamse sociale inschakelingseconomie vandaag: een verhaal van groeien en hervormen*, *Over.Werk*, jrg. 3/2010, p. 26-36.

- Kerlin, J.A. (2006). *Social Enterprise in the United States and Europe: Understanding and Learning from the differences*. *Voluntas*, Journal of the International Society for Third-Sector Research and The Johns Hopkins University, ,17/2006, p. 247-263.
- Maree M. & Gijssels C. m.m.v. Dujardin A. & G. Vandebroek (2007), *Inventaris van databanken ter voorbereiding van een meetpost meerwaardeconomie*. Onderzoek in opdracht van het Staatssecretariaat voor Duurzame Ontwikkeling en Sociale Economie. Leuven/Luik: HIVA – KU Leuven /CES - ULg.
- Mazijn B., Devriendt S., Storme N., Vandermeeren J. & Van Langenhove L. (2012), *Duurzaam ondernemen zichtbaar en doenbaar maken in Vlaanderen*. Eindrapport van de VIONA-studie 'ISO26000 en GRI zichtbaar en doenbaar maken'. UNU-CRIS/RCE-SNS en Howest, 114p.
- Mertens, S. & A. Dujardin (2008), *Vennootschappen in de sociale economie: een profielschets*. E-note 6 van het Cera Steunpunt Coöperatief Ondernemen. Leuven: HIVA – KU Leuven & CES – ULg.
- Nicaise, I. & Lauwereys, L. (1999). *Morfologie van de sociale tewerkstelling in België*. HIVA – KU Leuven, Leuven.
- Nyssens, M. (ed.) (2006). *Social Enterprise. At the Crossroads of Market, Public Policies, and Civil Society*, Routledge, London and New York.
- OECD (2006), *The social enterprise sector: a conceptual framework*, 4p.
- Ontwerpdecreet betreffende de ondersteuning van het ondernemerschap op het vlak van de sociale economie en de stimulering van het maatschappelijk verantwoord ondernemen, 8 februari 2012.
- Ontwerpdecreet betreffende maatwerk bij collectieve inschakeling, 21 december 2012.
- Ontwerpdecreet betreffende de lokale diensteneconomie, december 2012.
- Pacolet J., Van De Putte I., Marchal A., Dewilde S., Verbrugghe K. & Strobbe S. (2001), *Ontwerp van satellietrekeningen voor de non-profitsector voor Vlaanderen: welzijn/socioculturele sector/onderwijs; voor België: de gezondheidssector*, HIVA - KU Leuven, 516p.
- Pacolet, J., Van Opstal, W. & Borghgraef, M. 2008. *Wie betaalt de social profit in Vlaanderen? Proeve tot satellietrekeningen in Vlaanderen voor de sectoren gezondheidszorg, welzijn en de socioculturele sector anno 2003*. Leuven: HIVA – KU Leuven, 300p.
- Salamon, L. et al. (2004), *Global civil society: dimensions of the non-profit sector*. Bloomfield CT: Kumarian Press.
- Samenwerkingsakkoord van 30 mei 2005 betreffende de meerwaardeconomie

Van den Broeck, G. & Vanhoren, I. (2006). *De sociale economie wil groeien. Marktniches en groeipotentieel van de sociale economie in Vlaanderen*. HIVA – KU Leuven, Leuven.

Van Opstal W., Deraedt E. & Gijselinckx C. (2010), Naar een monitor voor de sociale economie in Vlaanderen, *Over.Werk*, jaargang 3, 937-50.

VERSO-VCSPPO (2005), *Een wetenschappelijk onderbouwde definitie van de social-profitsector*, 3p.

VOSEC (2010), *Maatschappelijke Verantwoording en Rekenschap in de Sociale Economie*, 84p.

Wood C. & Leighton D. (2010), *Measuring Social Value. The gap between policy and practice*, Demos, Londen, 102p.